

ze Suezského průplavu, z platů dělníků pracujících hlavně v Saúdské Arábii a z těžby zemního plynu. Toho má Egypt velké zásoby a v současné době je jeho významným exportérem, podobně jako ropy. Těží se na třech místech – v západních pouštních oblastech, v zálivu Suez a nilské deltě. Na těžbu navazují rafinérie, jejich kapacita je největší v Africe.

Zemědělství je provozováno na třech procentech rozlohy státu a stále zaměstnává 35 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Produkují se obilniny, ovoce, zelenina a bavlna. Cestovní ruch je jedním z nejdůležitějších sektorů egyptské ekonomiky a zaměstnává 12 % ekonomicky aktivních. Vzhledem k napjaté politické situaci však toto odvětví stagnuje. Ročně přijíždí okolo 13 mil. zahraničních hostů. Převládá kulturní (Káhira, Gíza, Asuán, Théby – Luxor) a přímořská turistika (pláže podél Rudého moře). Pro egyptskou ekonomiku jsou klíčové vývozy surovin – zejména plynu, ropy, ropných derivátů a dalších nerostných surovin (80 % exportu). Dalšími důležitými exportními artikly jsou bavlna (do druhé světové války činila bavlna 90 % hodnoty exportu), textil a chemikálie.

8.11.5 Regionální diference

Snad žádný stát na světě nemá tak dominující polaritu rozmístění obyvatel a ekonomických aktivit. Rozhodující podíl obyvatel je koncentrován do úzkého pásu podél Nilu na ploše zhruba 40 tis. km². Srdce země představuje Dolní Egypt a zejména hlavní město Káhira, kam je soustředěna pětina obyvatel a čtvrtina ekonomiky země. Městská metropolitní oblast je největší v makroregionu a 10. největší na světě (18 mil. obyvatel v roce 2015). Jeho součástí je pyramidový komplex v Gíze a starobylé město Memphis. Káhira má nejstarší a největší filmový a hudební průmysl v arabském světě; byla zde založena jedna z nejstarších univerzit na světě – Univerzita al-Azhar (založena v roce 975). Nejprůmyslovějším městem Egypta je Alexandrie (4,5 mil. obyvatel v roce 2015), těžící z výhodné polohy při Středozemním moři. Je sem lokalizován největší egyptský přístav, který zajišťuje 80 % exportu a importu země. Jedná se i o historicky významné kulturní centrum (knihovny, muzea, univerzity).

9/ Latinskoamerický makroregion (Latinská Amerika)

9.1 HLAVNÍ ZNAKY

Tab. 9.1 Základní data o Latinskoamerickém makroregionu (2016)

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP na obyvatele	Gramotnost	Střední délka života
mil. km ²	%	mil.	%	obyv./ km ²	bil. USD	%	tis. USD	%	roky M/Ž
20,5	15	630	8,5	31	5,6	7,4	16	90	72/79

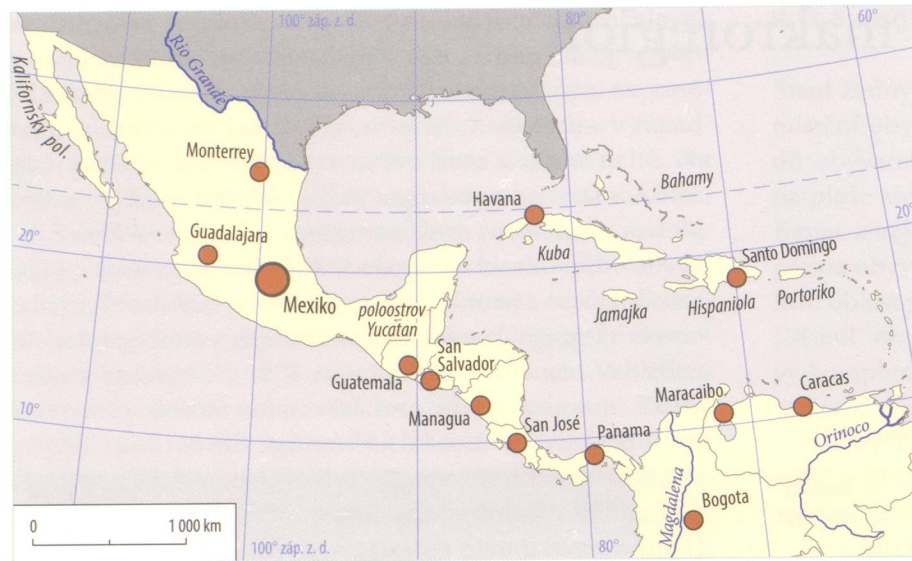
Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

- Latinskoamerický makroregion zaujímá Mexiko s Karibikem a státy ležící na jih. Jedná se o 33 samostatných států, včetně tří francouzských zámořských departementů (Guadeloupe, Martinik a Francouzská Guyana), které jsou součástí Evropské unie, podobně jako Karibské Nizozemsko. Makroregion integruje převládající jazyk (španělština či portugalština) a náboženství (katolictví).
- Latinská Amerika je jedním z plošně největších makroregionů, rozprostírá se na 15 % zemské souše a žije zde 8,5 % světové populace (2016); hustota zalidnění je velmi nízká (31 obyvatel na km²) a řadí makroregion na jedno z posledních míst.
- Latinská Amerika je v severojižním směru rozkročená od suchých subtropů na severozápadě Mexika přes tropické pásmo až po chladné oblasti mírného pásu na Ohňové zemi; prochází téměř všemi klimatickými pásy.
- Makroregion postrádá mezistátní a nadregionální spojení významnými dopravními tahy, a to jak ve směru sever–jih, tak především v Jižní Americe ve směru východ–západ.
- V Latinské Americe se významně mísí tři lidské rasy a s nimi spojené tradiční kultury, které ve vzájemném působení vytvářejí novou specifickou jihoamerickou kulturu (Latinos).
- V periferních oblastech makroregionu se nacházejí obrovské latifundie (statky o mnoha tisících ha) jako dědictví koloniální minulosti regionu, modely hospodaření přebírané ze středověkého Středomoří a hlavně Pyrenejského poloostrova.
- Makroregion charakterizuje extrémně nerovnoměrné rozložení bohatství, kde v rukou malé skupiny nejbohatších je většina bohatství jednotlivých zemí a vysoký podíl chudých disponuje jen zlomkem národního bohatství.
- Prolínají se dvě protikladné politické formy vlády. Silná ekonomická pozice velkých majitelů pozemků, podnikatelů a bankéřů podporuje spíše vládu silné ruky pravicového zaměření. Vliv kubánského modelu („export revoluce“) na masy chudých obyvatel celého regionu dává šance populistickým a socialisticky orientovaným vládám (spíše vůdcům).
- Makroregion je stále pod silným vlivem ekonomiky a politiky USA, řada oblastí je pod silným vlivem mezinárodního cestovního ruchu (návštěvníci ze Severní Ameriky, Evropy či Japonska).
- Panamská šíje a průplav představuje jedno z nejvíce frekventovaných míst námořní dopravy světa. Jeho využití je silně ovlivněno vysokým podílem lodí přepravujících náklady mezi východem a západem USA.
- Některé oblasti a země sužuje vysoká kriminalita vyplývající jednak z velké chudoby a nevzdělanosti obyvatel, jednak z produkce a obchodu s drogami. To se vyhrcoje v nouzových příbytcích slumů, velmi charakteristických pro většinu větších měst Latinské Ameriky, v nichž žije až třetina obyvatel velkoměst.

9.2 VYMEZENÍ A PŘÍRODNÍ POMĚRY

Tento makroregion bývá obvykle vymezován hranicí mexiko-americkou, odkud směrem k jihu vše patří do Latinské Ameriky, tedy regionu vymezeného převládajícími dvěma jazyky, španělštinou a portugalštinou. Makroregion se rozpadá do tří celků. Prvním z nich je pevninská Střední Amerika od zmíněné hranice po jižní hranici Panamy. Druhým celkem je ostrovní Karibik, složený z velkých i malých ostrovů v Mexickém zálivu a Karibském moři. Třetím velkým cel-

Obr. 9.1
Latinskoamerický makroregion –
Střední Amerika

Obr. 9.2
Latinskoamerický makroregion –
Jižní Amerika

BOX 9.1 CERRADO

Cerrado je jedním z největších komplexů savan a lesů na světě a zaujímá poměrně velké výškové rozpětí zhruba 0–2000 m n. m. Rovněž srážkové rozpětí je velké (800–1600 mm za rok). Území se nachází ve vnitrozemí převážně v Brazílii, mezi oblastmi lesů pobřeží a tropických deštných lesů Amazonie, na jihu pak přechází do oblasti Chaco. V mnoha místech v období dešťů (říjen až duben) spadne celé roční množství srážek, poté ve zbylé části roku nastávají období sucha, která ovlivnila vznik velmi specifické flóry. Půdy cerrado jsou málo úrodné, ale díky umělým zásahům (fosforečná hnojiva, speciální odrůdy aj.) byly půdy po roce 1970 využity pro zemědělství. Cerrado je velmi proměnlivé množstvím rostlinných i živočišných druhů zde původně žijících. V oblasti cerrado žilo asi 38 etnických skupin domorodých indiánů v počtu do 50 tis. osob. Rozlehlé plochy (asi 40 %) byly přeměněny na ornou půdu. V roce 2000 pocházelo z cerrado asi 35 % rostlinné produkce Brazílie. Tlak společnosti na zemědělské využití krajiny cerrado je velký, z někdejšího rozsahu má jen asi pětina území původní vegetaci.

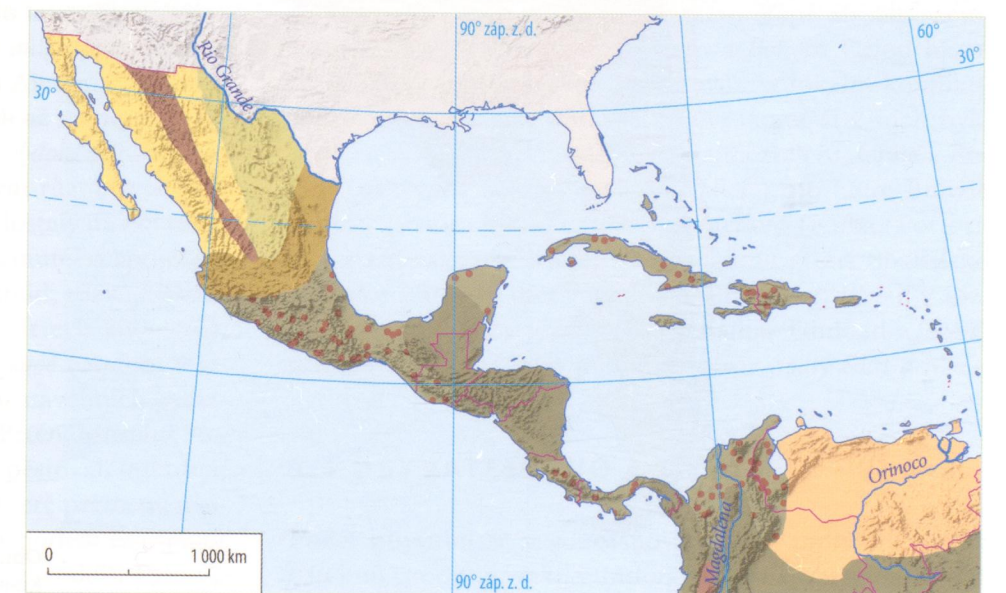
kem je Jižní Amerika zasahující od jižní hranice Panamy až na jih do Ohňové země.

Ve Střední Americe pokračují dva horské hřbety **Kordiller** z USA – východní (Sierra Madre Oriental) a západní (Sierra Madre Occidental), které mezi sebou svírají vysoko položené náhorní plošiny (až 3000 m n. m.). Směrem k jihu se oba horské hřbety přibližují a znovu se rozestupují na severu Jižní Ameriky a opět uzavírají vysoko položené *altiplano*. Na nejzazším jihu pak horský hřeben And pokračuje až k severním výběžkům Antarktidy. Jak Kordillery, tak na jihu Andy jsou výsledkem relativně *mladých pohybů zemských desek* (Jihoamerická, Nazca), což vyvolává až do sou-

časnosti poměrně častá *zemětřesení* a v některých oblastech (jih Mexika, jih Chile) poměrně silnou *vulkanickou aktivitu*. Horské oblasti představují jednu z méně rozvinutých oblastí, jde o horskou periferii. Ovšem podobné *periferní oblasti* lze nalézt také v některých nízkých pobřežních polohách při pobřeží s velmi nepříjemným horkým a vlhkým podnebím v Mexiku i dalších státech Střední Ameriky a v tropech Jižní Ameriky. To bylo v minulosti důvodem, proč předkolumbovské civilizace i současná populace upřednostňuje spíše vyšší polohy *altiplana* s příjemnějším klimatem.

Při západním pobřeží makroregionu se rozkládá Stře-doamerický příkop, na jihu při pobřeží Peruánsko-chilský příkop. Také zde vznikají občasná *podmořská zemětřesení* vyvolávající na březích záplavové vlny (tsunami). Na východě odděluje ostrovní část (Velké a Malé Antily) Střední Ameriky okrajová moře – *Mexický záliv a Karibské moře* – od Atlantského oceánu. Tato moře mají ve dně poměrně *velké zásoby ropy a plynu*. Zatímco první dvě suroviny se již dlouho těží a odpady z těžby znečišťují pobřežní šelfové oblasti, zmrzlý metan je snad energetickým zdrojem budoucnosti, a to vzhledem k jeho negativnímu dopadu na atmosféru Země při potenciální těžbě dnešními technologiemi.

Nejstaršími částmi Latinské Ameriky jsou svědecké stolové hory **Guayanského štítu**, zřejmě nejstarší geologické formace na Zemi. Tyto vysoké hory a *staré prahorní pevninské desky* mají velmi staré složení rostlinstva i živočišstva s mnoha endemickými druhy a příkře spadají do nížin. Oddělují od sebe dvě velké nížiny nejvýznamnějších řek. Největší nížinu vytváří **Amazonka**, která má deset přítoků delších než 1500 km, a Amazonie je *nejrozsáhlejším deštným pralesem* na Zemi ovlivňujícím klima planety. Na severu pak řeka *Orinoko* v tropickém klimatickém pásu a obě nížiny jsou propojeny málo obvyklým tokem řeky *Casiquire*, jejíž voda teče někdy na sever, jindy na jih do povodí Amazonky.

Obr. 9.3 Krajinný pokryv Střední Ameriky

Na jihu se rozkládá nížina řek Paraná, Paraguaye a Uruguaye vytvářejících charakteristický hluboce zaříznutý záliv **La Plata** na východním pobřeží Jižní Ameriky. Jejich povodí leží částečně v subtropickém pásmu a částečně v pásmu mírného klimatu. Na středním toku řeky **Paraná** byla vystavěna velká přehrada s elektrárnou a těsně za ní jsou na řece známé *vodopády Iguazú*. Také na dalších řekách vytékajících z **Brazilské vysočiny** byly postaveny četné přehrady, které mají energetickou funkci (elektrická energie). Kromě toho preventivně ochraňují střední a dolní toky zdejších řek, které byly v minulosti silně ohrožovány záplavami. Na jihu v **Patagonii** některé řeky v létě vysychají a jejich řečiště má pouze v některých tůních a prohlubních zbytky vody. Na východním i západním svahu And se vyskytují nebezpečné sesuvy (zvláště po zemětřeseních), resp. jílovité a kamenité

laviny po občasných vydatných deštích, hlavně v tropickém klimatickém pásmu.

Na západě kontinent uzavírají **Andy**, které v oblasti Peru a Bolívie mají opět několik hřebenů, vysoko položené *altiplano*. Na hranicích Bolívie a Peru leží vysokohorské sladkovodní jezero *Titicaca* (cca 3 800 m n. m.), o něco jižněji v Bolívii pak slané jezero Poopó. Jejich okolí je poměrně lidnaté, intenzivně hospodářsky využíváno. Jsou patrně zbytky větších *bezodtokých pánví* zformovaných v průběhu zdvihu západních horských hřbetů posunem zemských desek na konci třetihor. Nejvyšší horské hřebeny And dosahují řadou vrcholů přes 5 000 m n. m., nejvyšší je *Aconagua* (6 962 m n. m.). Na hranici chilsko-argentinské na jihu kontinentu se objevuje řada aktivních vulkánů a sněžná čára sestupuje do nižších poloh, některé horské ledovce zasahují

Obr. 9.4
Krajinný pokryv Jižní Ameriky

BOX 9.2 GRAN CHACO

Gran Chaco představuje suchý střed Jižní Ameriky. Zasahuje do čtyř sousedních států a jeho přesné hranice nejsou jednoznačně vymezeny. Proto se jeho udávaná rozloha pohybuje zhruba od 725 tis. do 1 mil km². Rozkládá se mezi 17. až 31. rovnoběžkou a na východě jej vymezují řeky Paraguay a Paraná, na západě andské Altiplano. Gran Chaco je vyplněné písčitymi nebezpečnými usazeninami a je pokryté převážně suchým subtropickým lesem. Půdy jsou málo úrodné, místy se vyskytují savany a také mokřady. Jde sice o region převážně spadající do povodí řeky La Plata, ovšem některé řeky stékající jak z východních svahů And tak ze západních svahů Brazilské vysočiny mají silně kolísavý průtok. Některé v letním období dokonce zcela vysychají. Jde o území jen málo zalidněné, výrazně periferní, kde se nacházejí jak domorodí indiáni, tak sídla specifických náboženských skupin (ortodoxní židé apod.), které se sem uchýlily většinou během 20. století.

svými splazy až do fjordových zátok Tichého oceánu. Andy jsou na řadě míst chráněné národními parky, které lákají domácí i zahraniční turisty.

Přírodní sféra Latinské Ameriky je spojena s četnými **přírodními riziky**, které představují kumulované srážky a s tím spojené záplavy, charakteristické především pro tropické oblasti regionu. Vedle záplav jsou lidská sídla, zvláště ta nejhudší stavěná v prudkých svazích, ohrožována *sesuvy*. Globálně působící atmosférický jev *El Niño*, sezónní *hurikány* a *tornáda* vznikající často nad Karibikem a pustoší jak ostrovy, tak jižní oblasti USA či Mexiko.

9.3 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Původní obyvatelé Ameriky se dostali do této oblasti pravděpodobně z východní Asie v několika *imigračních vlnách*. Bylo to v dobách, kdy mezi Čukotkou a Aljaškou byl ledový příkrov a příchozí se postupně dostali až na nejzazší jih Latinské Ameriky. V *předkolumbovském období* žila většina indiánských obyvatel na kmenové úrovni různojazyčných lovců a rybářů. Avšak některé kmeny se dostaly na poměrně vysokou civilizační úroveň, včetně rozvinutého společenského uspořádání, výstavby měst a pyramid, rozvoje astronomie a matematiky: *Mayové* (období v letech 200–900), *Inkové* (období v letech 1100–1500), *Azitékové* (období v letech 1100–1500). Zanechali po sobě řadu stavebních památek, jako je Cuzco, Tenochtitlán, Tikal, Petén, Macchu Picchu aj. S tím souvisel i *rozvoj zemědělství*, pěstovali kukuřici, brambory, tykve a různou zeleninu. Některé prameny uvádějí, že v Latinské Americe žilo před příchodem Evropanů až 47 mil. obyvatel, o pět milionů víc než v tehdejší Evropě.

Portugalci a Španělé přivezli z Evropy *infekční choroby* (chřipka, neštovice, mor aj.), které indiánskou populaci značně zdecimovaly. Po 150 letech nadvlády Evropanů žilo v Latinské Americe o něco více než desetina původního počtu obyvatel. Těžká práce na plantážích, na níž indiáni nebyli zvyklí, nedostatečná strava a nakažlivé choroby znamenaly vymírání indiánů a pro vládnoucí koloniální majitele *nedostatek pracovních sil*. Proto se obrátili na *dovoz otroků z Afriky*, především z oblasti Guinejského zálivu. Mimochodem odolnost vůči těmto chorobám nezískali původní obyvatelé imunitu dodnes, i proto je v indiánských rezervacích dodnes nežádoucí návštěva zvenku a je to poměrně striktně hlídáno.

Aby na sebe dvě tehdejší velmoci v Novém světě nenarážely a neoslabovaly se vzájemnými boji, byla vytvořena papežským výnosem *Tordesillaská smlouva*. Stanovila demarkační čáru od pólu k pólu ve vzdálenosti 370 leguů západně od Kapverdských ostrovů (tj. 46°37' západní délky). Všechny země na východ od ní měly náležet do sféry Portugalců. Tím vlastně vymezila *Brazílii*, užívající dodnes portugalsčinu, a zbytek Latinské Ameriky užívající španělštinu. Španělé uplatnili systém *encomienda*, založený na dávkách a práci indiánů a otroků. Zakládali také kláštery s charakteristickými manufakturami, které se stávaly nositeli nových pracovních postupů a tím podněcovaly rozvoj hospodářství Nového světa. Významná byla funkce jezuitského řádu v dobývání nových území, šíření křesťanství a realizaci objevených cest.

Boj za nezávislost je spojován s Napoleonskými válkami a s oslabením mocenské pozice Španělska. Prvním nezávislým státem v makroregionu se stalo v roce 1804 *Haiti*. Boj za svobodu se stal inspirací pro ostatní oblasti makroregionu, do jejichž čela se postavili revolucionáři jako např. Miguel Hidalgo v Mexiku, Simón Bolívar ve Venezuele a José de San Martín v Argentině. Prvním státem v Jižní Americe, který získal nezávislost, byla v roce 1811 *Paraguay*, v roce 1816 *Argentina*, o dva roky později *Mexiko* a *Peru*. Poslední státy, které v této etapě získaly samostatnost, byly v roce 1925 *Uruguay* a *Bolívie*. Celou historii latinskoamerických zemí doprovázely lokální konflikty související se *spory o hranici*. Nejvýznamnější z nich byla v letech 1879–1884 pohraniční válka mezi Peru, Chile a Bolívií (nazývaná někdy „ledková válka“), po které Bolívie ztratila přístup k moři. Poslední državy (Kuba, Portoriko) v Latinskoamerickém makroregionu ztrácí Španělsko po válce s USA v roce 1898. Samostatnost získávají v rozmezí let 1962 státy v *Karibiku* (Jamajka, Trinidad a Tobago) a v roce 1983 jako poslední ostrov *Svatý Kitts a Nevis*.

9.4 OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Počet obyvatel se v současnosti (2016) pohybuje okolo 630 mil. (podobně jako v Indonéském makroregionu), což

je nadprůměrný počet ve srovnání s ostatními makroregiony. V letech 1950–1970 došlo ke zdvojnásobení počtu obyvatel především z důvodu vysokého *přirozeného přírůstku* a zlepšení zdravotní péče. Nezanedbatelný vliv měla také *katolická církev*, která u silně věřícího obyvatelstva odmítala kontrolu porodnosti. Po roce 1970 došlo v makroregionu k dalšímu snížení populačního přírůstku, který dnes představuje úroveň kolem 1,2 %. Existují však velké regionální rozdíly; zatímco na Kubě populace stagnuje, v Guatemale se ročně zvyšuje o 2 %. *Končící fázi demografické revoluce* nalezneme ve státech, jako je Argentina a Chile, tedy v zemích s významným hospodářským rozvojem v posledním dvacetiletí. Vcelku příznivá je střední délka života (72 let u mužů a 79 let u žen) a vysoká je gramotnost, pohybující se okolo 90 %.

S populačním růstem došlo v Latinské Americe k nežádoucímu vývoji z hlediska dalšího zvěšování **sociálních rozdílů**. Jestliže v roce 1980 žilo pod úrovní 2 USD/den (mezinárodně uznávaná hranice chudoby) asi 35 % obyvatelstva, v roce 1990 to bylo 41 % a o dalších deset let později plných 45 %. V současnosti se situace mírně zlepšila z důvodu růstu příjmů a hospodářského rozvoje v Chile, Brazílii či v Uruguayi. Ze sociálních rozdílů společnosti většiny latinskoamerických zemí vyplývá i **politické rozdělení**, kde na jedné straně stojí *konzervativní strany* podporované spíše vzdělanějšími a bohatšími vrstvami obyvatel, na straně druhé pak *levicové a populistické strany* slibující zlepšení špatného stavu života chudší většiny obyvatel. Tomu pak odpovídala a odpovídá také politické vedení jednotlivých zemí, kdy se k moci dostávají jedna či druhá strana, často pak pomocí armády. Tak tomu bylo v minulosti na Kubě, Chile, Brazílii, Venezuele, Bolívii, ale i v dalších zemích. Tomuto stavu napomáhají také historické zkušenosti s osobnostmi, jako byl *Simon Bolívar* při osvobození z koloniální závislosti či *symbolika kubánské revoluce* a v podobě života a smrti *Che Guevary*. Tomuto výrazně pravolevému rozdělení společnosti odpovídají i takové jevy, jako je orientace univerzitních vzdělávacích institucí. Je proto jen logické, že se především po *vojenských převratech* (byť většinou označovaných jako revoluce) z politických důvodů vždy zdvihla poměrně silná vrstva *emigrace* do jiných zemí (USA, Evropa), resp. původní političtí odpůrci byli likvidováni (Kuba, Chile, Argentina aj.).

Latinská Amerika je charakteristická velice **pestrou rasovou a etnickou strukturou** populace. Přitom situace v jednotlivých zemích je velmi různorodá. Na tyto struktury se do značné míry váže také demografická revoluce a její průběh a tím i početní stav a strukturální charakteristiky jednotlivých populací. Celkově se do obou Amerik dovezlo v letech 1551–1870 necelých 10 mil. *otroků* na těžkou práci na plantážích a kácení lesa, z toho jen do Brazílie asi 3,6 milionů. Imigrace do Latinské Ameriky se výrazně promítla do rozlišení obyvatelstva podle původu a rasy.

Peninsulare jsou Španělé a Portugalci narození v Evropě,

kreolové jsou ti, kteří se narodili „bílým“ Evropanům v Latinské Americe (ovšem pojem *criollo* je v jednotlivých oblastech Latinské Ameriky využíván poněkud odlišně). Nejvyšší podíl **europoidní rasy** má Argentina, Uruguay a Kostarika (přes 80 %). Další skupinou jsou domácí **indiáni** desítek různých kmenů (Guatemala, Bolívie přes 50 %), případně *potomci černých otroků* (Kuba 10 %). Po zrušení otroctví se do Latinské Ameriky dostala levná pracovní síla – tedy „smluvní dělníci“ z *Asie* (Indie, Čína, Jáva), většinou jim bylo po skončení smluvní pracovní doby umožněno usídlit se (Guyana, Trinidad, Surinam).

Jako **mulati** jsou označováni potomci europoidní a ne-groidní rasy (Kuba a Dominikánská republika přes 50 %) a **mešic** má za rodiče indiána a příslušníka europoidní rasy (Mexiko, Honduras, Nikaragua, Salvador a Paraguay přes 70 %). Zcela nepatrný je počet míšenců indiánů a černochů – tzv. **zambo**. Je samozřejmé, že odstínů a kombinací je daleko více, nicméně tato promíšenost představuje jeden z charakteristických rysů populace Latinské Ameriky. Na konci 19. století, kdy bylo omezeno přistěhovalectví do USA, došlo k částečnému posunu emigrace z Evropy do Latinské Ameriky. Především šlo z počátku o *imigraci* z Itálie, Řecka, později i z Německa a Skandinávie. Druhou vlnu této *evropské imigrace* zažila Latinská Amerika kolem druhé světové války (Španělé, Židé, Němci). V roce 1914 byla v *Argentíně* necelá třetina obyvatelstva narozených v zahraničí, z nichž se narodilo asi 40 % v Itálii a 35 % ve Španělsku. V jižní Brazílii a Uruguayi dnes žije hodně přesídlenců z Německa a jejich potomků, kteří se zde usadili po druhé světové válce.

Hustota zalidnění makroregionu, která dosahuje 30 obyvatel na km², je extrémně nerovnoměrná. Souvisí to s několika klíčovými skutečnostmi. Tou první je *postupná kolonizace* území z Evropy, která ovlivnila především rozvoj osídlení při východním pobřeží Atlantiku, což umožňovalo nejsnadnější spojení s původní vlastí. Druhým faktorem je vyvrácení starých indiánských civilizací, které svá centra měly spíše ve vnitrozemí, resp. *vysokých náhorních plošinách*. Tam na ně moderní osídlení navázalo především ve Střední Americe. Dalším významným důvodem velké diferenciace osídlení je silná **urbanizace** Latinské Ameriky, vždyť ta se pohybuje u většiny zemí kolem a nad 80 %. Západní pobřeží Latinské Ameriky, které postrádá rozsáhlé nížiny, má jen málo velkých koncentrací obyvatel, snad s výjimkou Chile.

Největší **metropole** Latinské Ameriky jsou zpravidla pět až desetkrát větší než druhé největší město. Tyto značné rozdíly jsou znatelné již z *koloniálních dob*, ale dále se zvětšily po „baby boomu“ v letech 1930–1970. Šest metropolí má v urbanizovaném vymezení přes 10 mil. obyvatel a jsou roztroušené relativně daleko od sebe a s výjimkou města Mexiko v blízkosti oceánů. *São Paulo* obývá (podobně jako *Mexiko*) 20 mil. obyvatel, ale v metropolitním areálu žije 37 mil. obyvatel (1. místo na světě spolu s Tokiem). *Buenos*

BOX 9.3 SLUMY MĚST LATINSKÉ AMERIKY

Města Latinské Ameriky charakterizují rozsáhlé slumy, v nichž bydlí 25–40 % obyvatel daného města. Nacházejí se zpravidla na okrajích větších a velkých měst, někdy též uvnitř města v místech, kde je „normální“ zástavba obtížná nebo nepřípustná. Jde zpravidla o prudké svahy, některé ohrožované sesuvy při dlouhotrvajících deštích nebo zemětřeseních. V jiných případech jsou slumy záležitostí močálovitých ploch, případně ploch ohrožovaných záplavami, zpravidla jde o pozemky státu či města. Některé vlády (například v Brazílii) u příležitosti velkých sportovních akcí usilovaly o „humanizaci“ těchto slumů, výstavbu lepších obydlí a přestěhování obyvatel z nevhodných míst. Problémem je, že takové bydlení je samozřejmě dražší než původní.

Slumy jsou nazývány v jednotlivých zemích odlišně: *favely* v Brazílii, *poblaciones callampas* v Chile, *villas miseria* v Argentíně, *ranchos* ve Venezuele, *barriadas* v Peru a podobně. Klíčové je, že jde o soustředění nemajetných, zpravidla nově příchozích z venkova, bez vzdělání a kvalifikace, takže jen stěží nacházejících práci. Proto se živí různými způsoby na hraně zákona, často dokonce nezákonně. Jsou to místa, kde vládou pouliční gangy a drogové mafie, v některých případech bylo k jejich „ukáznění“ nutné povolát armádu. V takových místech neexistují komunální služby, někdy není ani zavedena voda či rozvod elektřiny. Zde přežívají i malé „dětí ulice“, některé zdroje uvádí, že jen v Brazílii je takových dětí kolem půl milionu.

Aires bývalo kdysi největším městem jižní polokoule, nyní zde žije 15 mil. obyvatel. Mezi města s více než 10 mil. obyvatel se dále řadí *Rio de Janeiro* (13 mil. obyvatel), peruánská *Lima* a kolumbijská *Bogotá* (tab. 9.2). Největší města koncentrují svoji atraktivitou další *imigranty* z venkova, což u některých zemí vedlo k administrativním zásahům proti přistěhovalectví do těchto metropolí (Kuba). V některých případech došlo k výstavbě nové metropole, kterou se zahájil pochod na západ (myšleno do vnitrozemí), tak tomu bylo např. u Brazílie s výstavbou nové metropole jako opatření pro omezení dalšího růstu Rio de Janeira.

Tab. 9.2 Počet obyvatel v největších městech Latinskoamerického makroregionu (v milionech k roku 2015)

Pořadí	Název	Stát	Administrativní vymezení	Urbanizovaný areál
1.	São Paulo	Brazílie	20	20*
2.	Mexiko	Mexiko	9	20
3.	Buenos Aires	Argentina	3	15
4.	Rio de Janeiro	Brazílie	6	13
5.	Lima	Peru	9	11
6.	Bogota	Kolumbie	9	10

Zdroj: Demographia 2015

Poznámka: * v metropolitním areálu São Paula žije 37 mil. obyvatel

Různorodost přírodních podmínek umožnila vznik velmi diferencovaných **venkovských sídel**. Takovými sídly jsou na jedné straně *osamělé farmy* uprostřed vlastních polí, resp. při základní komunikaci. Taková sídla představují například velké latifundie, kde kolem majitelova rozlehlého domu se v blízkosti objevují malé jednoduché domy zemědělských dělníků. V jejich blízkosti mají vlastní nevelká políčka sloužící k *samožásobení*. Právě tyto oblasti jsou charakteristické velkou hospodářskou i politickou mocí majitelů latifundií. Zpravidla dodávají na trh jediný produkt, ostatní slouží

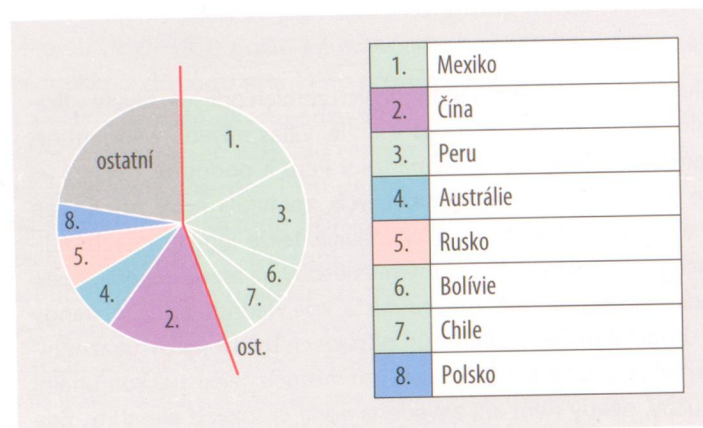
k samožásobení. Na druhé straně se ve *Střední Americe* v oblastech s velkou hustotou venkovského zalidnění nacházejí koncentrované *vesnické domy kolem kostela* sdružující i stovky obyvatel, pole se nacházejí i ve větší vzdálenosti. Důvodem je nedostatek půdy v blízkém okolí vesnice. V *Amazonii* jsou vesnice často stavěny na vyvýšených místech, na kůlech a zpravidla *podle břehů řek*, které zde jsou jedinou možností pro jejich dostupnost. Jako venkovská sídla bychom mohli klasifikovat i některé objekty vystavěné k zajištění cestovního ruchu v lokalitách při pobřeží, jezerech nebo v horách. Zvláštností jsou *indiánská puebla* zajišťující koncentrované stupňovitě na sebe stavěné domy obývané desítkami rodin. Pro venkovská sídla je charakteristická poměrně špatná dostupnost v *periferních a semiperiferních oblastech*, nízká vybavenost těchto sídel a velmi silná závislost na místních zdrojích (samožásobení).

9.5 HOSPODÁŘSTVÍ

Ekonomicky *průměrně* úspěšný makroregion, kde se vytváří 7,5 % HDP Země. HDP na jednoho obyvatele (16 tis. USD) je přibližně na téže úrovni, jakou má Ruský, Čínsko-japonský a Islámský makroregion. Ročně se HDP *zvyšuje o cca 3 %*, ale konstatujeme určité disproporce mezi jednotlivými státy; nejuspěšnější je Argentina a Chile (4,5 %, průměr z let 2010–2015), naopak ekonomika Venezuely stagnuje. Charakteristickým rysem Latinské Ameriky je velký rozdíl v *rozdělení národního bohatství* mezi horních 5 % nejbohatších ovládajících až polovinu celkového bohatství společnosti a 30 % nejchudších, kteří disponují pouze 7,5 % národního bohatství. Jiné hodnocení uvádí, že 10 % nejbohatších obyvatel mělo 85× větší příjem než 10 % nejchudších.

Evropané usilovali o *kolonizaci* Latinské Ameriky s vidinou bohatství – především zlata a stříbra. Bájně Eldorado je fascinovalo natolik, že si během poměrně krátké doby Latinskou Ameriku podmanili. Vytěžené suroviny dodávali do

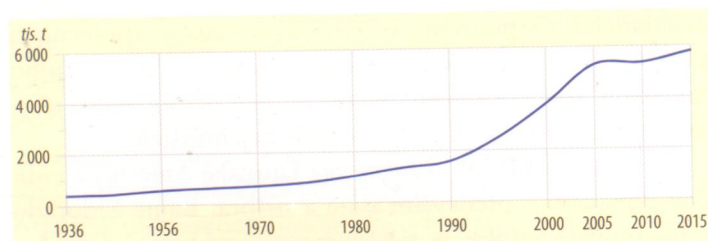

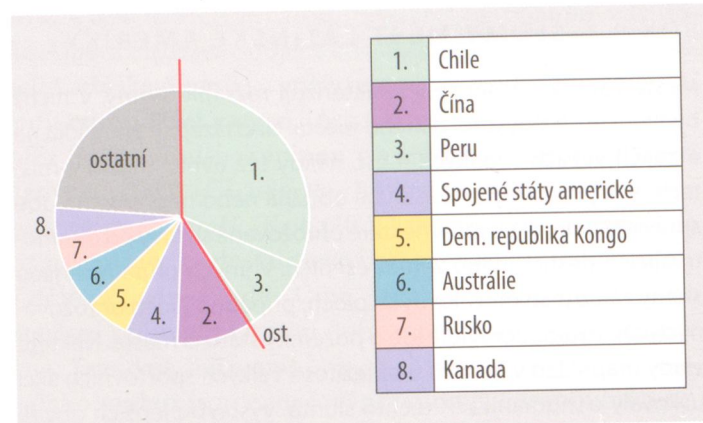
Obr. 9.5 Největší producenti stříbra (2015)

Evropy a vzestup Pyrenejského poloostrova v 16.–17. století byl právě těmito dovozy silně ovlivněn. Těžba a export surovin však Latinskou Ameriku doprovázela i později. Příkladem kontinuity těžby je těžba *stříbrných rud v Mexiku*, která začala hluboko v koloniální době, pokračuje však dodnes. Mexický stát Zacatecas je proslulý, v něm je vyprodukována necelá polovina produkce stříbra Latinské Ameriky (asi 10 % světové těžby). Druhou zemí je Peru, kde především Potosí s okolím se podílí asi třetinou na těžbě stříbrné rudy makroregionu, což činí asi 8 % světové produkce (obr. 9.5).

Významná je produkce *měděné rudy*. Od roku 1982 je *Chile největším producentem* měděné rudy na světě, má asi čtvrtinu celosvětových zásob této suroviny a tři největší doly na měděnou rudu. Tento produkt tvoří asi 40 % exportu Chile a podílí se na světovém obchodě s touto surovinou asi 20 %. Dalšími zeměmi, které významně měděnou rudu dobývají a exportují, jsou Peru (3. místo) a Mexiko. Peru dlouhodobě patří mezi největší producenty *zinku* (3. místo), *olova* (5. místo na světě) a *cínu* (4. místo na světě v roce 2015). Důležitá jsou naleziště *železné rudy*, zejména v *Brazílii* ve státě Minas Gerais (co do množství i kvality – o obsahu až 68 % železa). Těží se zde asi 80 % železné rudy Latinské Ameriky (necelá pětina světové produkce). Dalšími velkými producenty jsou Venezuela (2 % světové produkce), Chile a Mexiko. *Bauxit* je další surovinou, kterou Latinská Amerika dodává na světový trh. Brazílie produkuje necelých 10 % světové produkce bauxitu z naleziště v Minas Gerais a v Amazonské nížině. Velmi kvalitní bauxit dodává

Obr. 9.6 Vývoj těžby mědi v Chile v letech 1936–2015

Obr. 9.7 Největší producenti mědi (2015)

Jamajka (produkuje i čistý hliník) a podílí se asi dvěma třetinami na hodnotě exportu ze země. Některé menší státy, jako např. Surinam, jsou na bauxitu životně závislé (75 % hodnoty exportu). Díky dostatku energie tyto suroviny i ty z dovozu zpracovává Venezuela (obr. 9.6 a 9.7).

Poměrně důležitá je *těžba ropy*, v níž se nejvýrazněji uplatnilo *Mexiko*, které bylo do roku 1920 největším světovým producentem. V současné době těžbu zajišťuje státní společnost Pemex (zestátněná těžba v roce 1938). Mexiko stojí mimo světový kartel těžařů ropy OPEC a podílí se na světové produkci asi 3 %, především ze státu Tabasco, částečně i z podmořských nalezišť. V současné době se podstatně zvětšuje také těžba plynu, většina produkce směřuje do USA. Ve *Venezuele* se na těžbě a zpracování ropy podílí státní společnost Petroleos (4 % světové produkce). Společnost Petrobras zajišťuje rostoucí těžbu *Brazílie* (na severovýchodě země) určené hlavně pro obrovský domácí trh. Ekvádor (45 %) a Trinidad a Tobago (asi 80 %) mají významný podíl příjmů založený právě na exportu ropy. Perspektivní je těžba ropy ze šelfu na severovýchodě *Brazílie* a také kolem souostroví Malvíny (Falklandy).

Rozvoj **průmyslu** byl propojen s těžbou surovin a zemědělstvím. Šlo tedy primárně o *úpravu rud* a také jejich částečné zpracování v těžařských státech. Druhým zdrojem bylo *zpracovávání cukrové třtiny* (tedy cukrovary a lihovary). Třetí základnou, z níž se rozvíjel průmysl Latinské Ameriky, bylo zpracování *bavlny a vlny*, především pro domácí spotřebu. Další pak byl kožedělný průmysl, i když z počátku šlo spíše o základní zpracování hovězích a ovčích kůží z rozsáhlých chovů Argentiny, Uruguaye a jižní Brazílie. Později umožnil rozvoj *potravinářství* vývoz uzeného a soleného masa, po vynálezu chladiřských aut a železničních vagonů, případně lodí se maso v meziválečném období začalo ve velkém vyvážet do Evropy a USA. V padesátých a šedesátých letech 20. století mnohé země usilovaly o pozvednutí zpracovatelského a spotřebního průmyslu, aby se snížila závislost na dovozu (ochranná opatření, pobídky, cla aj.). Tím byly tyto obory postupně vystavěny a slouží především spotře-

BOX 9.4 PANAMSKÝ PRŮPLAV

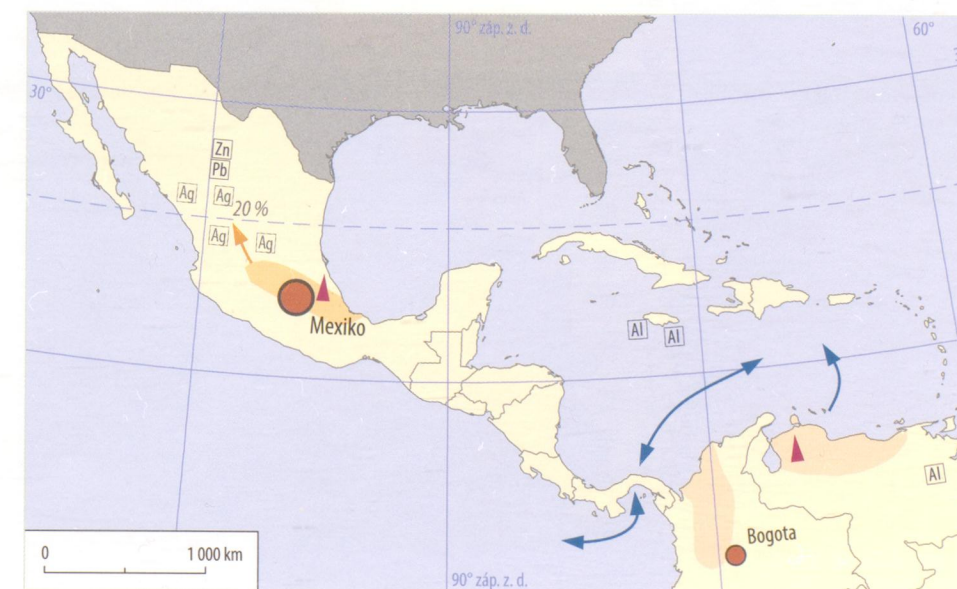
Již španělští dobyvatelé Střední Ameriky znali výhody úzké Panamské šíje jako nejužšího místa americké pevniny mezi dvěma oceány. Proto vybudovali v místě vyklučného pralesa tzv. Křížovou stezku, kterou používali k převozu zboží (hlavně peruánského zlata) na hřbetech koní a mul k pobřeží Karibského moře. Inženýr Lesseps přilákal v roce 1881 pro Světovou společnost mezioceánského průplavu do pralesa desetitisíce dělníků na tvrdou práci v nesmírně těžkých podmínkách. Do roku 1889 se na stavbě podílelo asi 45 tis. dělníků, téměř polovina jich zemřela na kruté podmínky tropické přírody a pracovní vyčerpání či zranění. Společnost zkrachovala a USA odkoupily francouzský majetek a stroje, aby v letech 1901–1914 stavbu dokončily. Kvůli nesouhlasu Kolumbie, na jejímž území se průplav stavěl, USA vyprovokovaly odtržení kolumbijské provincie Panama, která se stala novým samostatným státem. Pro civilní lodě byl průplav otevřen v roce 1920 a po obou březích průplavu jej chránilo na

bě obyvatel makroregionu, jen málo směřují na vývoz. Od poloviny sedmdesátých let je patrná snaha o rozvoj odvětví pracujících pro vývoz. Vzhledem k nízké úrovni kapitálového zajištění a nižší kvalitě výrobků se opět prosadila spíše tradiční odvětví – zpracování dřeva, kožedělný a textilní průmysl, ovšem spíše v rámci Latinské Ameriky než do oblastí s náročnými trhy. Některé latinskoamerické státy v rámci liberalizace politiky akceptovaly „dolarizaci“, kdy se v podstatně větší míře v národním hospodářství začal užívat americký dolar.

Zemědělství Latinské Ameriky produkuje *dostatek potravin*. Proto na rozdíl od jiných rozvojových oblastí světa nemá zásadní problémy s hladem. Zemědělství představuje důležitou součást hospodářství všech zemí makroregionu,

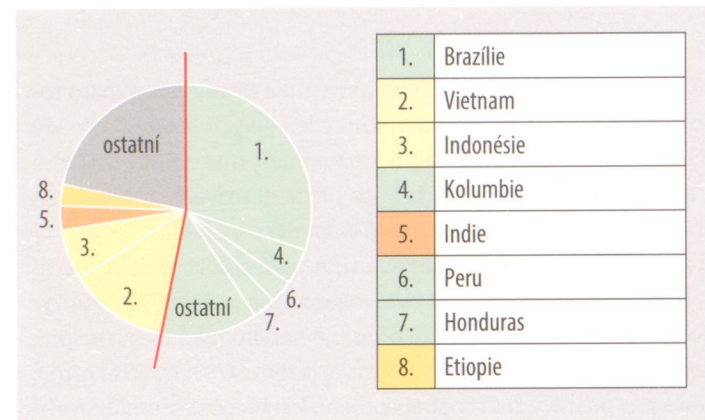
30 tis. amerických vojáků. To dokumentuje obrovský význam tohoto světového díla pro obchodní cíle velkých firem a armády USA. Otevření průplavu vedlo ke změnám tras námořních lodí a k podstatnému oslabení funkce přístavů užívaných v dobách obeplouvání Jižní Ameriky (např. Valparaíso v Chile). V roce 1977 prezident Panamy a USA podepsali dohodu o předání průplavu Panamě, což bylo realizováno v roce 1999. Průplav slouží celoročně, přičemž jím propluje během roku 13–14 tis. lodí. Centrem průplavu je umělé Gatunské jezero (470 km², 26 m n. m.), které je s přístavem Cristobal spojeno kanálem se třemi plavebními komorami. Podobný kanál o délce 15 km také třemi komorami vede do tichooceánskému přístavu Balboa. Na tichomořském vyústění přístavu vznikla Zona Libre de Colón dosahující ročního obrátu přes 12 mld. USD. Panamská vláda usiluje také o vytvoření finančního centra v oblasti průplavu, v roce 2013 tam operovalo více než 120 bank nejrůznějších zemí světa.

nejvyšší podíl ekonomicky aktivních v primárním sektoru mají středoamerické státy. V produkci *kukuřice* – pocházející ze Střední Ameriky, v regionu používané hlavně jako potrava – stojí v popředí *Brazílie* (asi 4,5 % světové produkce), dále Mexiko (3 %) a Argentina (1 %). Velkou exportní váhu mají produkty pocházející z *plantáží*. Zde se dominantně uplatňuje zejména *káva*, neboť se v makroregionu sklídí polovina světové sklizně (v *Brazílii* třetina), obdobný podíl připadá i na *sóju*, která v USA a Evropské unii slouží k výrobě krmných směsí pro chovaný dobytek (obr. 9.9). Orientaci na světový trh představuje pěstování *cukrové třtiny* (rovněž zhruba polovina světové sklizně) a výroba cukru a rumu a jejich vývoz. V oblastech suchých subtropů se pěstuje též *bavlna*, která je ze značné části využívána v zemích

Obr. 9.8 Ekonomický potenciál Střední Ameriky

Obr. 9.9 Největší producenti kávy (2015)

pěstitelů. Významnou exportní orientaci má také ovoce, zejména pomeranče, banány a ananasy (1. místo společně zaujímá Brazílie, Kostarika a Filipíny).

Vyniká i *živočišná produkce*. Brazílie má nejvyšší stavy skotu na světě a vyniká jako producent masa a mléka. Podobné zaměření má Argentina a Uruguay. Světovému trhu vládne i kácení *tropických deštných lesů*, neboť na získané půdě se vedle pěstování sóji uplatňuje chov skotu, případně prasat, jejichž export masově využívají velké potravinové řetězce vyspělých zemí.

Výživa je přes převážně dostatečný objem zemědělské produkce z hlediska struktury a kvality *nedostatečná*. V některých oblastech s převážně indiánským obyvatelstvem

Obr. 9.10 Ekonomický potenciál Jižní Ameriky

jsou základem jídelničky brambory, případně kukuřice (80 %), zbytek tvoří luštěniny a zelenina, maso je místy téměř neznámé (pouze kuřecí). V hustě zalidněných periferních venkovských oblastech obývaných indiány a mestici se zachovaly tradiční formy zemědělství – malá hospodářství (*minifundie*). V Brazílii např. vyprodukují kolem 80 % všech potravin, v Mexiku asi 60 % kukuřice a fazolí (základních potravin samozásobitelů), v Peru mají k dispozici jen 15 % zemědělské půdy, ale vyrobí polovinu produkce pšenice a 80 % brambor. Druhou formou hospodaření jsou velkostatky (*latifundie*) vytvořené v období koloniální nadvlády – extenzivní (často monokulturní) pěstování plodin na plantážích na vývoz. V semiperiferních oblastech a v zázemí měst fungují i jiné typy rodinných farem orientovaných (alespoň částečně) na trh, kde prodávají přebytek. V Brazílii, Argentíně a Chile (částečně i v Mexiku) jsou i moderní tržně orientované větší rodinné farmy vybavené stroji a napojené na trhy městské či regionální (ovšem spíše jen v zázemí největších měst).

Export se zaměřuje na suroviny (ropa, železná a měděná ruda) a na zemědělské produkty (maso, cukr, káva, banány, pomeranče a ananasy). Makroregion je významný také z hlediska **cestovního ruchu**. Ročně sem zavítá přes 80 mil. zahraničních turistů, z toho připadá 40 % na Mexiko.

9.6 REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE

Pokud bychom měli zhodnotit zaměření *hospodářství států* Latinské Ameriky, je možné vyčlenit několik výraznějších typů hospodářství:

1. Státy, kde je vysoký podíl *průmyslu i služeb*, přičemž podíl průmyslu klesá (nově industrializované země: *Mexiko,*

Argentina, Brazílie, Chile). Z této skupiny zemí se především Brazílie a Mexiko blíží řadou ukazatelů zemím hospodářsky vyspělým a bývají někdy označovány jako BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Republika Jižní Afrika).

2. Státy, kde výrazně dominují *služby* (většina menších karibských států, zaměřených na *cestovní ruch a finanční sektor*).
3. Státy s výrazným podílem *průmyslu* – především *závislé na těžbě surovin*: ropa (Venezuela – 50 %, Ekvádor – 33 %, Trinidad a Tobago – 43 %) a bauxit (Jamajka – 31 % ekonomicky aktivních).
4. Státy s výraznou dominancí *zemědělství* a potravinářským průmyslem: (středoamerické státy ale bez Mexika, Kostariky či Panamy a dále Paraguay a Bolívie).

V makroregionu dominují tři **jádrové oblasti** v podstatě světového významu. První je vázána na **Rio de Janeiro** a **São Paulo** s jejich přístavy s širším zázemím, kde se koncentruje významný hospodářský potenciál rychle se rozvíjející Brazílie. Je přitom podstatné, že tato jádrová oblast se prosadila jako primární až v moderní éře, před tím v době koloniální byl jádrovou oblastí, i když podstatně menšího významu, spíše severovýchod Brazílie. Druhou jádrovou oblastí Latinské Ameriky je vnitrozemské a vysoko položené město **Mexiko**, představující nejen jádrovou oblast hospodářství a nejvyšších služeb terciéru a kvartéru klíčového nejen z hlediska významu jak pro Mexiko, tak pro celou Střední Ameriku. Propojením tohoto jádra na ekonomiku USA jde také o centrum v podstatě globálního významu. Třetí jádrovou oblastí je region zátoky **La Plata** s výborným propojením na rozsáhlé zemědělské oblasti Argentiny a Uruguaye, který ovšem utrpěl velkou finanční krizí Argentiny počátkem 21. století.

Tab. 9.3 Základní údaje o hlavních státech Latinskoamerického makroregionu

Stát	Rozloha	Počet obyvatel	Hustota zalidnění	Populační růst	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP	HDP na obyvatele
	tis. km ² 2016	mil. 2016	obyv./km ² 2016	% 2011–2015	roky M/Ž 2016	% 2015	% 2016	% 2011–2015	tis. USD 2016
Brazílie	8 515	210	25	0,8	71/79	85	91	2,0	16
Argentina	2 780	45	15	1,0	73/80	82	98	4,5	22
Chile	755	20	25	1,1	79/85	90	97	4,5	22
Peru	1 285	30	25	1,3	72/77	80	94	4,0	12
Kolumbie	1 140	50	40	1,0	71/78	75	94	3,5	13
Venezuela	915	30	35	1,4	70/79	90	95	0,0	18
Mexiko	1 975	127	60	1,2	75/79	80	94	3,5	17
Kuba	110	10	100	0,1	77/82	75	100	3,0	10

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

Typickým rysem Latinské Ameriky je **koncentrace hlavních jader** hospodářství *na pobřeží či do jeho blízkosti*. Je to důsledek osídlování kontinentu osadníky z Evropy, přičemž se uplatnila blízkost přístavních oblastí k někdejší domovině. To platí především pro Jižní Ameriku, kde tato koncentrace dominuje. V různých dobách se ovšem tento model poněkud měnil. Výstavba a provoz *Panamského průplavu* znamenal soustředění hospodářských aktivit do nejnižších poloh kvůli obsluze klíčové dopravní cesty. U pevninské *Střední Ameriky* je tomu jinak. Tam jsou pobřežní oblasti extrémně teplé a vlhké a pro populaci velmi nepříjemné. Proto bylo výhodnější navázat na indiánské tradice a centra aktivit přenést do *vyšších nadmořských poloh s příhodnějším klimatem*. U *ostrovů Karibiku* je pak logické, že většina hospodářských aktivit je soustředěna do *přístavních měst* na pobřeží.

Výhodami Latinské Ameriky je relativní *dostatek půdy, vody a nerostných zdrojů*. Také skutečnost, že je k dispozici relativně málo zalidněný prostor, je proti jiným oblastem světa výhodou. Co se týče dispozic pro rozvoj, je **handicapem** Latinské Ameriky dlouhodobý *svár mezi levicovými a pravicovými silami*, který vedl v minulosti i v současnosti (Venezuela, Bolívie, Brazílie) k rozporům mezi populismem a realismem v hospodářské politice. V makroregionu je *nedostatek volného kapitálu*, nedobrá infrastruktura nadregionálního významu propojující jak sever s jihem, tak východní a západní pobřeží. Právě *výstavba komunikací* a *rozvodů* (elektrina, voda, kanalizace) je v řadě oblastí klíčovým úkolem pro další rozvoj. Latinská Amerika musí podstatně výrazněji respektovat nutnou *ochranu přírodního prostředí* (především Amazonie a tropických lesů Střední Ameriky).

9.7 BRAZÍLIE

9.7.1 Vymezení a přírodní poměry

Brazílie je **dominantním státem** makroregionu, rozprostírá se na 40 % jeho rozlohy a žije zde více než třetina jeho obyvatel. Rozlohou (8,5 mil. km²) i počtem obyvatel (210 mil. v roce 2016) zaujímá *5. místo* mezi státy světa. Území Brazílie je složeno ze tří velkých **přírodních celků**. Dva z nich jsou součástí Brazílského štítu – je to Guayanská vysočina na severu a Brazílská vysočina na východě a jihovýchodě země. Třetí celek představuje ve středu a na západě země *Amazonská nížina*, dosud největší deštný prales na Zemi.

V **Guayanské vysočině** jsou charakteristické *stolové hory*, které představují jedny z nejstarších geologických útvarů na Zemi. Jsou složeny převážně z křemenců a jejich okraje ostře spadají do okolních nížin. Na nich se zachovaly endemické druhy rostlin i živočichů, z nichž ještě značná část nebyla zřejmě popsána. V této vysočině se nachází i nejvyšší

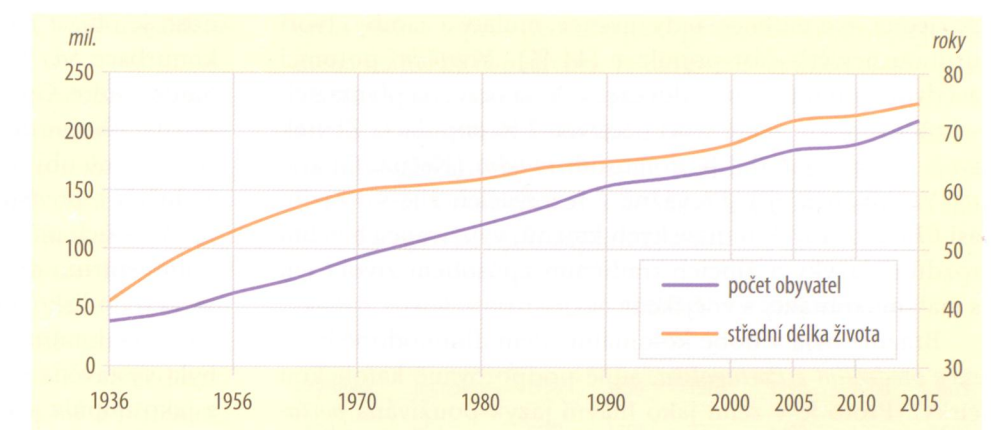
vrchol Brazílie Pico de Neblina (2 994 m n. m.). **Brazílská vysočina** původně převážně zalesněná či krytá cerradem je lidskou aktivitou posledních 400 let významně přetvořena na zemědělsky využívané pozemky a rozsáhlé plantáže. Třetí celek **Amazonská nížina** se rozkládá na obrovské ploše (5 mil. km²), protéká jí největší řeka na Zemi a její četné přítoky, z nichž deset přesahuje délkou 1 000 km. Pralesy Amazonské nížiny byly v posledním půlstoletí výrazně atakovány společností, káceny a území přeměněno na zemědělskou půdu. Tento proces je nesmírně nebezpečný nejen pro Brazílii, ale pro celý globální klimatický systém, navíc kácením se ničí biotopy a rostlinné i živočišné druhy mají omezený prostor, případně vyhynou. Druhová diverzifikace Amazonské nížiny je obrovská a je třeba usilovat o její zachování. V některých oblastech byly zřízeny *indiánské rezervace* (cca 11 % území Brazílie), kde zbylé kmeny indiánů žijí dosud tradičním způsobem života a přístup k nim je omezen.

Klima na většině území Brazílie je *tropické a subtropické*, na jihu zasahuje země do mírného pásma. Severní oblasti jsou ovlivněny vlhkými pasáty od Atlantského oceánu, část srážek je ovlivněna vysokým výparem Amazonie. Severovýchodní část vnitrozemské plošiny je nejsušší, v některých letech dosahují srážky jen 250 mm za rok, tyto oblasti pokrývaly rozsáhlé travnaté oblasti zvané *cerrado* (asi 20 % území Brazílie) – box 9.1. Poloha se kryje s náhorní plošinou v centrální Brazílii oddělující tři povodí velkých řek – Amazonky, Paraná/Paraguay a São Francisco. Cerrado je poměrně hustě pokryté křovinami, stromy a vysokou trávou a odděluje dvě ještě sušší oblasti. Na severovýchodě Brazílie je to Caatinga a na jihozápadě Chaco, již spíše za hranicemi Brazílie. Na severozápadě pak ohraničuje amazonský deštný les a odděluje jej od původního vlhkého atlantského lesa na východě země (box 9.5).

BOX 9.5 POVODÍ ŘEKY AMAZONKY

Amazonie je povodím řeky Amazonky, o rozloze téměř 7 mil. km². Občas zaplavované území pokrývá z větší části tropický deštný prales, jehož rozloha se stále zmenšuje kácením a přeměnou lesa na zemědělskou půdu. Tropický deštný prales Amazonie má vysokou úroveň biodiverzity, přičemž mnohé rostlinné i živočišné druhy nebyly dosud objeveny. Ve špatně dostupných rezervacích žijí původní indiánské kmeny. Osou povodí je řeka Amazonka, nejdelší tok na Zemi, která odvádí širokým estuárovým ústím do Atlantského oceánu asi pětinu sladké vody, která se do moří na Zemi dostává. Ústí řeky je cca 300 km široké, tok velmi hluboký, což umožňuje, aby i námořní lodě pluly až k soutoku Amazonky a Rio Negro s vnitrozemským přístavem Manaus. Na okraji povodí se nacházejí i další ekosystémy (cerrado, galeriové lesy, savany).

Obr. 9.11 Vývoj počtu a střední délky života obyvatel Brazílie v letech 1936–2015

Vodstvo. Největší řekou Brazílie a celého světa je *Amazonka* s délkou 7 062 kilometrů se stovkami přítoků odvodňujícími rovinatou a občas zaplavovanou Amazonskou nížinu. Na Amazonce a jejích přítocích dosahují občasně záplavy na řadě míst i několika metrů, což znamená plošně nesmírně rozsáhlé ovlivnění krajiny. Na východě země je největším tokem *São Francisco* s velkou přehradou a rozlehlým přehradním jezerem. Na jihu země odvodňuje krajinu veletok *Paraná* s velkými vodopády Iguazu, které jsou významným cílem cestovního ruchu. **Ochrana přírody**, přes výrazné ovlivnění pobřežních oblastí a části Amazonie, je na slušné úrovni, celkově národní parky zabírají cca 3 % území státu a v roce 2015 jich bylo 71.

9.7.2 Historické souvislosti

Původní vymezení na západě určovala Tordesillaská smlouva, vydaná papežem, rozdělující svět mezi španělskou a portugalskou nadvládu. V roce 1500 přistál na brazilském pobřeží kapitán P. A. Cabral, roku 1532 začala *portugalská kolonizace*. V průběhu 17. století malé skupiny pronikaly do vnitrozemí a již v roce 1637 Texeira proplul po celé délce toku Amazonky. Počátkem 18. století se v Brazílské vrchovině našla ložiska zlata a diamantů (dnešní stát Minas Gerais), která vyvolala v domovském Portugalsku velkou *emigrační vlnu*. Když Napoleon ohrožoval Evropu, uprchl do Brazílie celý portugalský královský dvůr a král odtud vládl třináct let. V roce 1822 vzniklo *nezávislé Brazílské císařství*, v roce 1888 bylo v zemi zrušeno otroctví a o rok později zrušeno císařství a vyhlášena federativní republika. Po vzoru USA byla roku 1891 přijata ústava a vyhlášeny **Spojené státy brazilské**. Brazílský prezident českého původu Juscelino Kubitschek založil roku 1960 nové hlavní město Brasília, které stojí v centru země. Administrativně je Brazílie složena z *26 spolkových států* a federálního distriktu, na němž bylo v letech 1956–1960 vystavěno hlavní město Brasília.

9.7.3 Obyvatelstvo a osídlení

Populace Brazílie dosahuje 210 mil. obyvatel (2016), což představuje hustotu zalidnění přibližně 25 obyvatel na km². Celkové zpomalení populačního růstu je typické nejen pro Brazílii (ročně 0,8 % v letech 2011–2015), ale i pro další země Latinské Ameriky. Přesto se počet obyvatel ročně zvyšuje o dva miliony. *Hustota zalidnění* je však silně kolísavá podle jednotlivých států a regionů, maxima dosahuje při pobřeží na severovýchodě a na jihu země. Na severovýchodě jde o důsledek *první kolonizační vlny*, na jihu pak hustota zalidnění vzrostla především ve *20. století* po rozsáhlé imigraci z Evropy (převážně jižní). V zemi je vysoký podíl obyvatelstva koncentrován ve městech (asi 85 %). Naopak dvě nejrozsáhlejší oblasti, středozápadní (vnitrozemí) a severní, které zaujímají asi dvě třetiny Brazílie, obývá 15 % obyvatel.

Obyvatelstvo Brazílie v současnosti tvoří především potomci imigrantů druhé a třetí generace. Poválečný populační boom byl ukončen v polovině sedmdesátých let minulého století. *Věkové složení* populace je velmi příznivé, neboť mládež do 15 let tvoří cca 26 %, senioři nad 65 let cca 7 %, to znamená, že na ekonomicky aktivní věk připadá cca 67 % obyvatel. Existují velké rozdíly mezi obyvateli měst a venkova a mezi jednotlivými oblastmi země, ale i jednotlivými etnickými skupinami (rasami). Zlepšenou zdravotní péčí a celkovým zvýšením životní úrovně obyvatelstva došlo k zásadnímu *navýšení střední délky života*. Zatímco v roce 1950 to bylo jen 43 let, v roce 1980 už 63 let a v roce 2007 dokonce 72 let. To ovlivnilo i podstatně nižší podíl (necelá pětina) obyvatel žijících na úrovni denního příjmu 2 USD/den. Brazílie je po Paraguayi na třetím místě na světě z hlediska *nerovnoměrnosti příjmů* nejbohatší skupiny a nejchudší skupiny obyvatel. Na 20 % nejbohatších připadá cca 70 % příjmů, na 10% nejchudších připadají necelá 3 % příjmů.

Velmi specifické je **rasové složení** populace, kdy *euro-poidní* obyvatelstvo představuje 48 % obyvatel, druhá skupina označovaná brazilským populačním institutem jako *par-*

do (jedná se o míšence, tedy mestice, mulaty a zamby) tvoří druhou největší část populace (44 %). *Negroidní* potomci asi dvou milionů otroků dovezených na práci na plantážích v koloniální éře země tvoří necelých 7 % populace. Zbytek tvoří Asiaty a jen 0,3 % domorodí *indiáni* (Kečua, Guaraní, Yanomama, aj.). Převážně v rezervacích žije v Brazílii asi 67 izolovaných indiánských kmenů, využívajících velmi rozdílné jazyky a žijících tradičním způsobem života jen s malými kontakty s vnějškem.

Brazílie byla v době koloniální cílem dlouhodobé *imigrace především z Portugalska*, silně podporované katolickou církví. Proto je v zemi jako hlavní jazyk používána *portugalština*, ve městech se používají v uzavřených národních lokalitách další evropské jazyky. Právě jazyk silně přispívá k *formování národní identity* Brazilců. Na konci 19. století a hlavně ve 20. století přišla silná imigrační vlna z Evropy, a to jednak z oblastí Středomoří, jednak z Německa a Skandinávie. Historicky dominantní postavení měla a má v brazilské společnosti *římskokatolická církev*. V posledních desetiletích se však v souvislosti s rozvojem různých protestantských církví oslabuje. Zatímco v roce 1970 se za římské katolíky považovalo 90 % populace, v roce 2010 to bylo již méně než 65 %. K *protestantským církvím* se v roce 2000 hlásilo přes 15 % populace, ale v roce 2010 to bylo již více než 22 %. Přes 5 % obyvatel se hlásilo k jiným vírám a jen asi 8 % bylo bez vyznání. Právě kostel a s ním spojené oslavy různých svátků jsou charakteristickým rysem brazilské kultury, stejně jako specifická hudba, která má v podstatě globální dopad. Zajímavé je také migrační propojení Brazílie s Pyrenejským poloostrovem, a to v obou směrech.

Sídelní struktura je výrazně urbanizovaná, jak je charakteristické pro státy, založené převážně na imigraci. *Nejstarší města severovýchodu země* jsou přístavy a jsou charakterizovaná řadou zachovalých kostelů, klášterů a paláců z dob počátku kolonizace země. Jejich hospodářství bylo silně ovlivněno zpracováním a exportem pěstovaných plodin (kávovník, bavlník, kukuřice aj.) na plantážích v zázemí – Recife, Natal, Fortaleza aj. Hospodářskými centry součas-

nosti je oblast *jihovýchodu a jihu*, kde se nacházejí největší konurbace *São Paulo* (v zázemí další velká města: Santos, Santo Andre, Guarulhos aj.) a *Rio de Janeiro* (v zázemí Nova Iguaçu, Duque de Caxias aj.). Obě konurbace mají přes dvacet milionů obyvatel a širokou škálu průmyslových odvětví a služeb a představují rozvojová *jádra globálního významu*.

Z dalších měst jsou významná města vnitrozemí. Především centrum *těžby surovin Belo Horizonte, Curitiba a Goiânia*, východisko do stále málo zalidněného vnitrozemí Mato Grosso s dominancí *cerrada*. *Brasília* jako hlavní město země byla vystavěna k odlehčení funkcí dřívější metropole Ria a jako impulz pro kolonizaci vnitrozemí. V nížině při pobřeží již v Amazonské nížině leží přístav *Belém*, obsluhující sever země, a hluboko ve vnitrozemí pak *Manaus*, centrum Amazonie a významný přístav i pro námořní lodě.

Venkovská sídla tvoří uzavřené vesnice spíše v starých oblastech osídlení v blízkosti velkých měst a pobřeží, druhým typem venkovského osídlení jsou jednotlivé farmy, které jsou rozloženy podél nebezpečných cest v nově kolonizovaných územích vnitrozemí Mato Grossa a Amazonie. Pro některé periferní oblasti země je charakteristický výskyt velkých *latifundií*, jejichž majitelé ovládají hospodářství i politiku rozsáhlých oblastí.

9.7.4 Hospodářství

Ekonomika Brazílie patří do *první desítky světa*, roční přírůstky však jsou v porovnání s ostatními státy makroregionu nižší a pohybují se okolo 2 % ročně (průměr 2011–2016). HDP na obyvatele ve výši 16 tis. USD (2016) odpovídá úrovni makroregionu. Hospodářství je založeno na vyhledávání a využívání nesmírně **bohatých nalezišť surovin**, které jsou z části zpracovány v zemi, značná část jde ovšem na export. Vyhledávání ložisek surovin, podobně jako v minulosti sběr surového kaučuku, vedl a vede k výraznému ovlivňování původní krajiny a likvidace přírodního prostředí. Těží se zejména *železná ruda a bauxit* (vždy 3. místo na světě a cca 12 %

Tab. 9.4 Produkce hlavních průmyslových výrobků v Brazílii (1936–2015)

Výrobek	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2000	2015
železná ruda	mil. t	38	60	95	165	370	430
bauxit	mil. t	.	.	1	10	32	35
čín	tis. t	.	.	5	20	15	17
elektrická energie	mlrd. kWh	1	15	50	300	490	550
ocel	mil. t	.	1	5	25	33	33
maso	mil. t	1	2	3	10	23	26
cukr	mil. t	1	2	5	15	40	40

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, Calendario atlante De Agostini 2016

světové těžby). Důležitá je také produkce ropy a měděné a manganové rudy.

Proto je nejdůležitějším **průmyslovým odvětvím** energetika, hutnictví a na něj navazující strojírenství. Výroba elektrické energie je zajištěna vysokým podílem z *vodních elektráren* (90 % vyrobené elektřiny) využívajících velkého hydroenergetického potenciálu a velkého průtoku většiny řek. Přestože některé hydroelektrárny představují ohromný instalovaný výkon (Itaipú, Tucuruí), není potenciál vodní energie řek zdaleka plně využit. V posledních letech se rozvinulo *zpracování ropy* založené na dovozu, ale i na nedávno otevřených nalezištích na severovýchodě země a přilehlém šelfu. *Hutnictví* se zaměřuje na produkci oceli a barevnou metalurgii. Brazílie disponuje prakticky úplnou škálou zpracovatelských odvětví, vyniká *dopravní strojírenství* (ročně se v Brazílii vyrobí okolo 3 mil. osobních automobilů). Dynamicky se rozvíjí *stavebnictví*, které využívá velké objemy výroby cementu (6. místo na světě v roce 2015) z domácích surovin. Tradičně vyniká *potravinářský průmysl*, zpracovávající domácí zemědělské produkty (cukr, maso, mléko, káva aj.).

Zemědělství je jedno z nejproduktivnějších na světě, jak celkovým objemem, tak významem některých produktů pro export. Vedle *cukrové třtiny* (1. místo) se exportuje *kukuřice* (3. místo), *sója* (2. místo), *káva* (1. místo), *tabák* (2. místo), *pomeranče* (1. místo) a *ananasy* (1. místo na světě v roce 2015). Monokulturní velkovýrobní produkce na *plantážích* je orientovaná zpravidla na jediný produkt, který je v plném rozsahu dodáván na trh. Veliká produkce manioku, banánů a fazolí je spotřebována převážně malými výrobci *samozásobitelských farem*, kteří vyprodukují asi 70 % všech potravin. Pro domácí spotřebu se sklízí široká škála zeleniny, ovoce a obilnin charakteristických pro mírné, subtropické a tropické klimatické pásmo. Zemědělství se vyznačuje dvěma způsoby zvětšování produkce, a to *zvětšováním rozsahu zemědělské půdy* likvidací lesních ploch (zaujímají dosud asi 62 % území Brazílie) a druhým způsobem, kterým je *intenzifikace* produkce na nejkvalitnějších půdách využívající lepší osiva, hnojiva a prostředky chemické ochrany rostlin. Místo *cerrada* a lesních ploch atlantského lesa či tropického deštného lesa Amazonie vznikají převážně louky a pastviny, případně

orná půda a teprve po vyčerpání přirozené úrodnosti je přeměna na louky či pastviny. Jejich podíl na území státu je asi 24 %. *Orná půda* tvoří pouze cca 9 % území Brazílie (obr. 9.12). V *živočišné výrobě* dominuje chov *skotu*, především na nově získaných pastvinách, rozsáhlé jsou chovy prasat a drůbeže. Významný je také chov koní, na venkově stále hodně využívaný pro zápřah i jízdu.

Tab. 9.5 Produkce hlavních zemědělských výrobků v Brazílii (1936–2015)

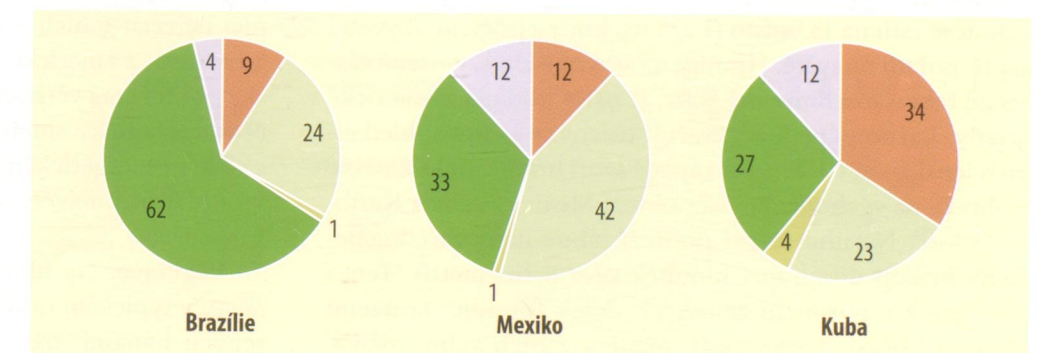
Výrobek	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2000	2015
káva	tis. t	1450	1250	1200	1400	2900	3000
kakao	tis. t	110	160	180	350	230	260
tabák	tis. t	100	150	250	600	850	850
pomeranče	mil. t	1	1	3	22	20	20
skot	mil. ks	40	70	100	165	205	210
vepř	mil. ks	20	45	30	35	38	38

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, Calendario atlante De Agostini 2016

Doprava v Brazílii je regionálně velmi odlišná, jak z hledu používaných dopravních prostředků, tak z hlediska hustoty dopravních sítí. V Amazonii je využita velmi silně nejen *Amazonka* (až do Manausu mohou doplnout námořní loď), ale i řada jejích přítoků, které jsou v těchto oblastech často jedinou dopravou. V Amazonii slouží pozemní Transamazonská silnice k osvojování původního pralesa a k rozšiřování zemědělské půdy. Oblast jihu a jihovýchodu Brazílie má rozvinutou *železniční síť*, nicméně ve většině oblastí na východě země je klíčová doprava automobilová. Hlavním přístavem je *Santos* obsluhující především rozsáhlou megalopolis São Paula, jih země má další významný přístav Porto Alegre a sever země staré přístavy Recife a Salvador.

9.7.5 Regionální diference

Z pohledu regionálního je **klíčovou jádrovou** oblastí jihovýchod s nejvýznamnějším jádrem země **São Paulo**. V ad-

Obr. 9.12 Využití území Brazílie, Mexika a Kubu (2015)

ministrativních hranicích má São Paulo 20 mil. obyvatel, v aglomeraci žije dokonce 37 mil. obyvatel (tab. 9.2). Toto hospodářské jádro země má širokou škálu průmyslové výroby doplněnou nejvyšší úrovní služeb pro obyvatelstvo i v širokém zázemí. Sice neleží přímo na pobřeží, ale je intenzivními dopravními vazbami propojeno s největším přístavem země *Santosem* (asi 2 mil. obyvatel), zajišťujícím suroviny a exportující část průmyslové produkce. V nevelké vzdálenosti asi 400 km severněji se nachází druhé jádro ekonomického rozvoje Brazílie, známější **Rio de Janeiro** (cca 20 mil. obyvatel), významné centrum světového cestovního ruchu. Disponuje krásným a členitým reliéfem a nádhernými plážemi (Copacabana aj.). Podobně je Rio napojeno na blízký přístav São Goncalo zajišťující především nákladní dopravu metropole i zázemí, s řadou dalších velkých měst (Duque de Caxias, Nova Iguaçu aj.). Všechna zde jmenovaná města (ale i řada dalších větších po celé zemi) jsou známá svými *favelami*, tedy čtvrtkami, které představují neplánovanou zástavbu ve svazích a na bahnitých či zaplavovaných pozemcích.

Jih při Atlantickém pobřeží obsluhuje přístav a průmyslové centrum *Porto Alegre*. Na severovýchodě se nacházejí stará města založená v první fázi kolonizace země Portugalci, jako je *Salvador*, *Recife* a další. Řada z nich disponuje stavebními památkami této koloniální éry a využívají zázemí pláží pro *cestovní ruch*. Z center ve vnitrozemí Brazílie je nutné připomenout *Belo Horizonte*, středisko těžebního a hutnického průmyslu. Nově bylo založeno hlavní město *Brasília*. Přenos hlavního města do vnitrozemí představoval pro Brazílii začátek cesty na západ, tedy do Amazonie (resp. do vnitrozemí). Na soutoku Amazonky a Rio Negro leží velké město *Manaus*, svojí minulostí připomínající Klondike. Zde ovšem šlo především o centrum Amazonie, kam bylo možné se dostat parníkem, z něhož se rozbíhaly cesty do tropického deštného lesa využívané sběrači *surového kaučuku* a hledači *zlata* v sedimentech přítoků Amazonky.

9.8 MEXIKO

9.8.1 Vymezení a přírodní poměry

Mexiko je *druhým nejvýznamnějším státem makroregionu*, rozlohou se řadí na 13. místo (1 975 tis. km²) a počtem obyvatel na 11. pořadí na světě. Hranice na severu s USA, tvořená částečně řekou *Río Bravo del Norte*, je ostře hlídána z americké strany; každoročně ji překračují tisíce Latinos, hledajících lepší život v USA. Na západě tvoří hranici tichomořské pobřeží, na východě omývá pobřeží Mexický záliv a Karibské moře. Na jihu se při pobřeží táhne úzký Středoamerický příkop dosahující hloubek přes 6 tis. metrů. Tento stav vzniklý posunem zemských desek formuje na území Mexika občasná *zemětřesení*, některá z nich velmi ničivá.

Mexiko náleží horopisně k severoamerické soustavě **Kordiller**, směrem k jihu se mezi východní (Sierra Madre Oriental) a západní (Sierra Madre Occidental) hlavní linií hor pozvolna zužuje vysoko položená rozsáhlá plošina dosahující stále vyšších nadmořských výšek. Tato *náhorní plošina* ležící v nadmořské výšce kolem 2 tis. metrů a výše je rozbrázděna horskými hřbety a kotlinami, prostupují ji navíc horské hřbety a kotliny. Právě tyto náhorní plošiny jsou stejně jako v minulosti nejhustěji zalidněny, neboť poskytují pro život člověka příjemnější klima. Nejhustěji zalidněné a také nejúrodnější jsou *kotliny Mexická a Tolucká*. Na jihu Mexika se vyskytuje *vulkanické pásmo* s nejvyššími horami Mexika, z nichž některé jsou dodnes činnými vulkány. Tyto vrcholy dosahují výšek i přes 5 tis. metrů a jsou po většinu roku kryté sněhem a firmem s malými ledovci (Pico de Orizaba neboli Citlaltépetl – 5 610 m n. m., Popocatepetl – 5 452 m n. m.). Tato oblast je silně ovlivněna *zemětřeseními* či *sopečnými aktivitami*. Na východě Mexika vybíhá do stejnojmenného zálivu rozsáhlý vápencový a částečně zkrasovělý poloostrov **Yucatán**, v minulosti obývaný mayskou civilizací, která zde zanechala řadu stavebních památek, především pyramid.

Klima. Sever Mexika leží v subtropickém pásu, jih v tropickém pásu. To se ale týká jen nížin (převážně na pobřeží), podnebí jinak závisí zejména na nadmořské výšce. Země se proto podobně jako i v jiných horských oblastech Latinské Ameriky dělí na čtyři výšková *podnebná pásma*. Nejnižší leží horká země (*tierra caliente*) do výšky cca 800 m n. m. s průměrnou roční teplotou přes 23 °C. Na ni navazuje mírná země (*tierra templada*) dosahující až do 1 700 m n. m. při průměrné teplotě od 17 °C do 23 °C. Chladnou zemi (*tierra fría*) do 2 500 m n. m. s průměrnou teplotou pod 17 °C střídá pásmo věčného sněhu (*tierra helada*). Každá z těchto specifických oblastí je odlišně hospodářsky využívána a také má odlišnou hustotu zalidnění. Na jihu se dělí rok na období sucha a deště – ty dosahují maxima v letních měsících. Na východním pobřeží závisí srážková činnost v létě na pasátu vanoucím z Atlantiku, v zimě na větru ze severu. Pacifické pobřeží je sušší. Zvláště Kalifornský poloostrov a severní část západního Mexika má srážek málo.

Většina území Mexika má poměrně *teplé a suché klima*, a proto jsou zdejší *vodní toky*, až na jediný, poměrně krátké, některé po část roku vysychají. Na severu tvoří hranici největší z nich – pohraniční *Río Bravo del Norte* (přes 3 tis. km), z americké strany nazývané Rio Grande. Atlantické pobřeží má větší srážky, proto je zde několik větších řek (Panuco). Řeky směřující do Tichého oceánu jsou krátké s velkým energetickým potenciálem. Yucatánský poloostrov vroubí druhý největší korálový útes na Zemi – *Mezoamerický korálový útes*.

Vegetace. Na jihu a východě se setkáváme s *tropickou flórou* v typickém deštném lese; různé druhy palem propletených liánami, oživeny pestře zbarvenými orchidejemi.

Přestože povrch Mexika není příliš zalesněn, druhů stromů zde roste celá řada – zvláště četně se vyskytují cedr, dub a borovice, ve vyšších polohách jedle. Hospodářský význam má také dřevo *tropických stromů*, užívané v nábytkářském průmyslu (mahagon). V Mexiku funguje rozsáhlá síť různých chráněných území (necelých 200 na ploše 254 tis. km², pět z nich se dostalo na seznam světového přírodního dědictví UNESCO).

9.8.2 Historické souvislosti

Před příchodem Evropanů se na území Mexika rozvíjely poměrně vyspělé indiánské civilizace především *Aztléků a Mayů*, které Španělé během tří let (1519–1521) zcela rozvrátili. Poslední relativně samostatně se vyvíjející indiánské kultury byly dobyty koncem 17. století. Na bývalé metropoli Aztléků Tenochtitlánu na náhorní planině (měla snad až 100 tis. obyvatel) založili Španělé metropoli nové kolonie *Nové Španělsko* (1535) – dnešní město *Mexiko (Ciudad de México)*. V období dobývání Mexika a za španělské nadvlády dobyvatelé obraceli indiány na *katolickou víru*. Proto do Nového Španělska přicházeli kněží a mniši z různých náboženských

BOX 9.6 DROGOVÁ VÁLKA

Drogová válka je označení pro ozbrojený konflikt trvající asi dvanáct let mezi vládou Mexika a drogovými kartely. Ty usilují o ovládnutí co největšího území se snahou o navýšení zisků z exportu drog do USA (obr. 9.13). Válku proti drogovým kartelům v Mexiku vyhlásil prezident Calderón v roce 2006, jenž nasadil armádu o přibližně 50 tis. vojáků. Proti nim stojí sedm velkých drogových kartelů a řada menších, které mezi sebou válčí, občas se i spojují. V Mexiku v posledních letech tato vnitřní válka stála již přes 200 tis. lidských životů, převážně civilistů. Válka proti drogám je vedena s velkou podporou USA nejen v Mexiku, ale i v Kolumbii, která je největším producentem drog Latinské Ameriky. Tvrdá politika USA proti drogám je základem politiky USA v Latinskoamerickém makroregionu. Tato politika znamená, že nejhudší rolníci periferních oblastí Kolumbie, Peru a Bolívie se dostávají do závislosti na drogových kartelech a odmítají politiku USA.

řádů – františkáni, dominikáni, augustiniáni a nakonec jezuité. Ti prosazovali samozřejmě katolicismus, ten místní sice sice akceptovali, ale výrazně obohatili o množství starších kultů a zvyků.

Obr. 9.13 Pěstování koky a distribuce kokainu

Mexiko patřilo k prvním španělským koloniím, která zahájila boj za nezávislost (1810), formálně ji získalo v roce 1821. V roce 1836 došlo k odtržení severních oblastí (dnešní Texas) a po prohrané válce s USA ztratilo Mexiko téměř třetinu území (dnešní státy Kalifornie, Nové Mexiko, Arizona aj.). Zakladatelem moderního mexického státu je *Benito Juárez*, první prezident indiánského původu v Americe. Revoluce roku 1910 eskalovala do dlouhé *občanské války*, která si vyžádala přes milion obětí a vyústila do znárodnování a vyvrcholila pozemkovou reformou, která dala půdu malým rolníkům a bezzemkům. Během Mexické revoluce se v chudých částech Mexika (především v Chiapasu) zformovalo hnutí převážně chudých obyvatel indiánského původu (vedené Zapatou).

V současné době je Mexiko **federativní republikou** složenou z 31 spolkových států a federálního distriktu, kde se nachází hlavní město. V posledních letech se na území Mexika vedla poměrně intenzivní válka mezi *drogovými kartely* (místy podporovanými chudinou) a centrální vládou spolupracující s podobnými orgány USA (box 9.6). Tato válka je extrémně násilná a likviduje tisíce lidí na straně vládních sil i na straně drogových kartelů (celkově přes čtvrt milionu osob).

9.8.3 Obyvatelstvo a osídlení

V roce 2016 žilo v Mexiku 127 mil. obyvatel, *populační přírůstky* (1,2 % v průměru za roky 2011–2015) jsou snižovány velkou **emigrací**. V letech 2011–2015 odešlo ze země přes 0,5 mil. lidí. Vysoká je **urbanizace**, ve městech žije 80 % obyvatel, jejichž životní úroveň je v průměru o hodně vyšší, než je životní úroveň obyvatel venkova při velkých sociálních rozdílech. Průměrná *hustota zalidnění* (60 obyvatel na km²) je dvakrát nižší než v Česku, přičemž od severu k jihu stoupá z důvodů horkého a suchého klimatu, především při tichooceánském pobřeží. Většinu obyvatelstva tvoří *mesticové*, tedy mísení indiánů a bělochů (asi 60 %), *indiáni* různých kmenů žijí především na chudším venkově na jihu Mexika (cca 30 %). Nejčetnější jsou Nahua, Mayové a Zapotékové, některé indiánské kmeny vymřely v minulosti, některým stejný osud hrozí v nejbližší budoucnosti. *Potomci bílých přistěhovalců* z Evropy (hlavně Španělska), zvaní kreolové, představují asi desetinu populace.

Mexiko patří mezi země s *vysokou gramotností* (94 %) a vyspělým školským systémem. Mexické školství má širokou síť základních škol a světově *uznávané vysoké školství*. Problémem Mexika, ale i některých dalších států Latinské Ameriky, je nedostatek učitelů se znalostí indiánských jazyků. To handicapuje tuto minimálně čtvrtinu mladé populace. Asi 2 mil. indiánů ovládá jen svoji tradiční řeč, další 2 mil. k tomu hovoří částečně španělsky. Šanci studovat na nějaké z vysokých škol v zemi má ročně asi 1,5 mil. mladých Mexičanů, což je o něco více než 1% z úhrnu populace.

Mexiko má *silně věřící obyvatelstvo*, kde se ke *katolíkům* hlásí skoro 90 % obyvatel, kteří si často (zvláště na venkově) do základů klasické víry promítají určité tradiční předkoloniální zvyky s častými fiestami (oslavami). Mexiko je v současnosti tranzitní zemí pro řadu středoamerických a jihoamerických obyvatel, kteří se snaží dostat legálně i ilegálně do USA či Kanady.

Mexiko má deset *milionových velkoměst*, která soustřeďují na jedné straně rostoucí průmysl a služby stále vyšší kvality, na druhé straně na jejich okrajích vznikají četné *favely*, primitivní obydlí nejchudších přistěhovalců z venkova a zahraničí, zatímco městská centra (*city*) se přibližují výstavností a kvalitou služeb i nabízeného zboží řadě velkoměst USA. Největším městem je *Mexiko (Ciudad de México)*, jehož počet obyvatel v administrativním vymezení dosahuje 9 mil., ale v urbanizovaném areálu 20 mil. a představuje jednu z největších koncentrací městského obyvatelstva na Zemi. Dalšími významnými jádrovými oblastmi jsou velká milionová města hrající významnou úlohu v jednotlivých státech federace, z nichž mnohá mají význam i vyšší – Guadalajara (4,2 mil. obyvatel) a Monterrey (3,7 mil. obyvatel). Další více než milionová města jsou Puebla de Zaragoza (2,1 mil. obyvatel), Toluca (1,6 mil. obyvatel), Tijuana (1,5 mil. obyvatel), León (1,5 mil. obyvatel), Ciudad Juárez (1,3 mil. obyvatel), Torreon (1,1 mil. obyvatel) a San Luis Potosí (1 mil. obyvatel). V Mexiku žijí více než tři čtvrtiny obyvatel ve městech.

9.8.4 Hospodářství

Mexiko je *II. největší ekonomikou na světě* a druhou největší ekonomikou makroregionu (2016). Roční přírůstky se ustálily na hodnotě 3,5 % (průměr 2011–2015); na obyvatele připadá 17 tis. USD (2016), což je hodnota blízká průměru makroregionu. Ekonomika je založena především na *těžbě a exportu surovin* a částečném zpracování surovin v zemi. Mexiko má řadu *poboček* amerických a evropských velkých průmyslových koncernů strojírenského, chemického a hutního průmyslu. Pro Mexiko je mimořádně důležitá integrace s USA a Kanadou pod názvem NAFTA. Do USA a Kanady směřovalo v roce 2014 celkem 75–80 % mexického exportu.

Mexiko disponuje značným **surovinovým bohatstvím**, na něž se soustředili již španělští dobyvatelé, kteří hledali především zlato a stříbro. Významná zůstává těžba *ropy*, i když její produkce v posledních letech klesá (tab. 9.6). Těžba je koncentrována na východním pobřeží a částečně i v Mexickém zálivu a navazuje zčásti na ložiska amerického Texasu. Podíl Mexika na světovém obchodu s ropou představuje asi 5 %. Stále větší význam má zemní plyn, přičemž téměř celou produkci odebírají Spojené státy a Kanada. V současnosti je vedle ropy největším bohatstvím těžba

Tab. 9.6 Produkce hlavních výrobků a surovin v Mexiku (1936–2015)

Výrobek/surovina	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2000	2015
ropa	mil. t	7,0	13,0	20,0	170,0	130,0	125,0
zinek	tis. t	170,0	250,0	260,0	380,0	550,0	650,0
olovo	tis. t	280,0	210,0	180,0	180,0	185,0	240,0
stříbro	tis. t	2,6	1,3	1,3	2,5	3,5	5,5
elektrická energie	mlrd. kWh	3,0	8,0	30,0	160,0	240,0	280,0
ocel	mil. t	-	1,0	4,0	15,0	15,0	18,0

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, Calendario atlante De Agostini 2016

stříbrné rudy, v níž se Mexiko podílí asi pětinou na světové produkci. Z ostatních kovových rud má značnou důležitost *zinková ruda*, jejíž největší pánve můžeme najít ve stejných státech jako doly na stříbro. V posledních několika letech se posílila těžba *železných rud* na západě Mexika.

Průmysl. Zvláštní typ ekonomiky se rozvinul především v severním Mexiku v blízkosti hranic s USA. Uvádí se jako *maquila/maquiladora* a představuje využití přebytku pracovních sil na mexické straně hranice s převahou ženské pracovní síly. Byly zde vystavěny americkými investicemi továrny lehkého průmyslu (*textilní, oděvní, obuvnický*), ale i *strojírenství* (PC, součásti do aut, motocyklů, kol aj.) zaměstnávající za podstatně nižší mzdy volnou pracovní sílu, kterou práce drží na místě a nezaměstnanost ji nenutí k přechodu hranice do USA. Navíc v Mexiku neplatí tak přísné bezpečnostní předpisy a ochrana životního prostředí. Tento systém hledání levnější pracovní síly a dalších výhod v zahraničí je umožněn podstatným snížením dopravních nákladů a tím se takový podnik dostává do konkurenční výhody. Mexiko produkuje v pobočkách světových značek několik milionů aut (3,5 mil. v roce 2015), většina se vyváží. Dále se specializuje na hutnictví *barevných kovů* a černou metalurgii, produkty jdou z velké části na vývoz hlavně do USA.

Zemědělství charakterizuje velká rozdílnost velikostní struktury výrobců. Značnou část pozemků využívají velké *latifundie*, mnohé o rozloze i několika tisíc hektarů. Jsou zpravidla orientovány na jeden, případně dva produkty a většina jejich produkce míří na trh. Opakem jsou *minifundie*, tedy malé rodinné farmy sloužící především k zásobení a uspokojení potřeb rodiny vlastníka/nájemce. Typickou plodinou Mexika je *kukuřice*, která se ze značné části využívá jako potravina a k výrobě alkoholu, menší část se užívá jako krmivo ve velkých zemědělských podnicích nebo se vyváží. Mexiko vyprodukuje kolem 3 % světové produkce kukuřice. Na severu se v suchých oblastech pěstuje bavlna, proso, významná je také produkce pšenice a rýže. Z ostatních plodin se vypěstuje velké množství *zeleniny, luskovin*, částečně i na export do USA. Důležitá je produkce subtropického a tropického ovoce (zejména *citrusy*). V živočišné

produkcii se mexické zemědělství orientuje především na *drůbež* a *prasata*, ve stepních oblastech se převážně pasteveckým způsobem chová skot na maso a také koně.

Doprava Mexika je jednoznačně orientována na export surovin a zemědělských produktů z jihu na sever do USA. Největší objemy přepravy představuje ropa a zemní plyn dopravované potrubními trasami a také loděmi z přístavů v Mexickém zálivu. Ve stejném směru je orientovaná železniční doprava do USA (hraniční přechody), nejvýznamnější linií je zřejmě Ciudad Juárez překračující Rio Grande do amerického El Pasa. Spojnice východního a západního pobřeží jsou méně využívány a přímé spojnice vlastně neexistují z důvodů hornatého terénu.

9.8.5 Regionální diference

Dominantní **jádrovou oblast** představuje město **Mexiko čili Ciudad de México** („CDMX“), hlavní město federálního státu, rozkládající se ve speciálním federálním distriktu. V urbanizovaném areálu žije 20 mil. obyvatel a podíl na *HDP země přesahuje 20 %*. Rozkládá se v Mexickém údolí, sníženině na velké náhorní planině, ve výšce kolem 2 240 m n. m. Je největším *španělsky hovořícím městem na světě*. Někteří geografové řadí město Mexiko mezi „alfa centra“ současného globalizujícího se světa. Z doby koloniální nadvlády se ve městě nachází vedle monumentální katedrály celá řada církevních staveb, neboť Španělé usilovali o vytvoření dobrých křesťanů z podrobených indiánů. Město má širokou škálu památek na různá období své historie, představuje jedno z nejvýznamnějších center *cestovního ruchu* na západní polokouli.

V současnosti je město Mexiko velkým *finančním centrem* s vysoce rozvinutou a pestrou škálou služeb. Výrobní základna aglomerace představuje prakticky úplnou škálu průmyslové výroby, navíc s dominancí odvětví charakteristických pro metropole a propojených s *výzkumnou základnou vysoké úrovně* (informační technologie, přesná a lékařská chemie, výroba automobilů aj.). Aglomerace má svoji polohou ve velké mezihorské kotlině zhoršené podmínky pro

kvalitu ovzduší. Kotlina je především v letním období špatně větraná a město má vysoké znečištění ovzduší způsobené jak průmyslem, tak miliony aut, které jsou v aglomeraci v provozu.

Venkovské osídlení Mexika má z důvodu rozdílných přírodních poměrů a rozdílné perifernosti polohy velkou regionální diferenciaci. *Nejnižší zalidnění vykazuje jih poloostrova Kalifornie a přilehlý úsek pevniny,* kde kromě rybářských osad není ve vnitrozemí stabilní osídlení. Směrem k jihu do středu země hustota zalidnění přibývá, ovšem silně se liší podle *výškových stupňů,* nejnižší je při pobřeží vzhledem k tropickým podmínkám, vysoké teplotě a vlhkosti vzduchu. Asi nejprůzračnější podmínky má tierra templada, místy i tierra fría, vždyť v ní leží i metropole země. *Na jihu* stoupá nadmořská výška mezihorské náhorní plošiny a zde se dosahuje nejvyšší hustoty zalidnění. Zde je také dlouhodobě vnímán nedostatek zemědělské půdy a opakované pokusy o omezení velkého vlastnictví pozemků latifundisty a její přidělení bezzemkům a malým rolníkům. Tento tlak je ovlivněn bezesporu i slabým rozvojem nezemědělských odvětví a *převahou indiánského obyvatelstva* této oblasti.

9.9 KUBA

9.9.1 Vymezení a přírodní poměry

Kuba je *největším ostrovem Karibiku* a je součástí souostroví Velké Antily, ve východo-západním směru se táhne v délce přibližně 1 tis. km a šířka kolísá od 100 do 120 km. Na východě pokračuje pásmo větších ostrovů – Hispaniola (Haiti), Portoriko a série malých ostrovů a souostroví společného názvu Malé Antily. Na jihovýchodě ostrova se rozkládá pohoří *Sierra Maestra* (až 1974 m n. m.). Na ostrově se vyskytuje několik krasových oblastí, při pobřeží korálové útesy a atoly. Kubánské *klima* ovlivňují pasáty, na podzim se vyskytují nebezpečné hurikány. Průměrná celoroční teplota se pohybuje okolo 25 °C, tedy jde o tropické klima, což ovlivňuje i teplotu okolních moří (převážně 24 °C). Krásná tropická příroda vedla k názvu ostrova „*Perla Karibiku*“, což dokumentuje i čtrnáct vyhlášených národních parků. Krásy ostrova a celoročně příjemné klima představují významný přírodní potenciál pro *cestovní ruch*. Původní kryt ostrova téměř zmizel, jen malé zbytky savan a tropických lesů dokumentují stav krajiny před příchodem bělochů. Na některých místech lemují břehy ostrova porosty mangrovníku, jedné z nejbohatších biot na Zemi.

9.9.2 Historické souvislosti

Před rokem 1492 Kubu obývaly indiánské kmeny Sibonejů, Tainů, Karibů a dalších. Ti po objevení ostrova Kolumbem

(1492) a po následné španělské kolonizaci z velké části vymřeli na infekční nemoci zavlečené z Evropy, jako jsou neštovice, nebo se smísili se španělskými dobyteli a původní domorodé populace již na ostrově neexistují. První osada kolonizátorů byla založena v roce 1511 a španělská nadvláda nad ostrovem trvala 400 let. Do země bylo na práci na plantážích přivlečeno *desetitisíce otroků* z oblasti Guinejského zálivu, jejich neradostný úděl ukončilo zrušení otroctví v roce 1886. Plné **nezávislosti** se země dočkala až později po španělsko-americké válce v roce 1902. Kuba svoji nezávislost zaplatila zřízením vojenské základny USA v *Guantánamu*, která funguje na ostrově dodnes.

Jak je pro jihoamerické státy charakteristické i na Kubě se odehrály po druhé světové válce dva *vojenské převraty*. Tím prvním se zmocnil vlády v roce 1952 *Batista*, který otevřel Kubu a hlavně Havanu (La Habana) a letovisko Varadero pro americkou elitu (Florida je jen 150 km vzdálená) a také pro americkou mafii. Nespokojenost se zhoršující se ekonomickou situací vedla ke vzniku řady politických odpůrců a skupin, jednu z nich vedl *Fidel Castro*. Ten realizoval druhý vojenský převrat v roce 1959. Ten se rychle proměnil v *diktaturu*, která nikdy nerealizovala svobodné volby. Postupně celému puči levicových sil začali vládnout komunistické ideje a vůdčí postavou se stal Fidel Castro. Ten vládl na Kubě až do roku 2006, kdy předal vládu bratrovi Raúlovi, který se tak stal prezidentem, předsedou vlády i vedoucím funkcionářem Nové komunistické strany. Fidel Castro zemřel v roce 2016.

Komunistický režim uplatňovaný násilně a kontrolovaný *výbory na ochranu revoluce* (udavačské buňky hlásící výše vše podezřelé) zavedl zemi do chudoby a nedostatku potravin. Jistou dobu byla Kuba silně podporovaná ze strany států tzv. „socialistického bloku“. Kuba se v rozděleném světě dvou supervelmocí intenzivně angažovala v *zahraničních vojenských misích*, částečně oficiálně, částečně tajně (Kongo, Etiopie). Kubánští lékaři vyjžděli do rozvojových zemí léčit, ale i šířit myšlenky socialistické revoluce. Po rozpadu „socialistického bloku“ byla a je (přes částečné uvolnění drobného podnikání) ekonomická situace na Kubě složitá.

9.9.3 Obyvatelstvo a osídlení

Kuba je *etnicky* velmi rozmanitá, jde o potomky přistěhovalců, především ze Španělska, a černých otroků dovážených po tři staletí z Afriky pro práci na plantážích. Bělochů vykazuje statistika asi dvě třetiny, něco přes čtvrtinu je mulatů a mesticů, necelou desetinu představují černoši. *Sociální struktury* v zemi jsou jen málo závislé na etnické příslušnosti, podstatné bylo, v jaké pozici se jednotlivé osoby nacházely z hlediska podpory režimu. Vláda silně podporovala sportovní aktivity a dobře je využívá ve prospěch režimu. Poměrně velmi dobrá je úroveň *zdravotní péče* (střední délka

života 77 let u mužů a 82 let u žen) a *vzdělávání* mládeže (téměř 100% gramotnost). Z Kubu v letech nadvlády bratří Castrů *emigrovalo* asi půl milionu Kubánců, většina z nich se usadila na Floridě, kde vytváří silnou politickou a ekonomickou lobby a podporují příbuzné na ostrově. *Urbanizace* odpovídá úrovni makroregionu a pohybuje se okolo 75 %.

9.9.4 Hospodářství

Ekonomika Kubu *náleží k nejslabším v Latinské Americe* a HDP na obyvatele je cca o 40 % nižší, než je makroregionální průměr (10 tis. USD v roce 2016). Hlavním zdrojem hospodářství je těžba a export *niklu, cestovní ruch* a export produktů *potravinářského průmyslu*. V minulosti jednoznačně dominovala specializace na produkci *cukru*, jehož výroba během posledních 20 let prudce poklesla, jednak špatnou organizací práce a zejména konkurencí Brazílie. Významný je také export *rumu*, kdy znárodněná světoznámá firma Bacardi produkuje rum v jiných zemích a kubánský rum původních majitelů byl přejmenován na Habana Club. Také export *tabákových výrobků* patří ke kubánské charakteristice.

Zahraniční obchod s jinými zeměmi má zásadní slabinu, tou je nedostatek prostředků pro nákup v zahraničí a slabá kvalita většiny kubánské produkce. To vede k tomu, že Kuba je v současnosti po Haiti *druhou nejchudší zemí* makro-

regionu. Ovšem kubánští občané mají řadu *sociálních výhod*, které v jiných státech regionu nejsou (bezplatné zdravotnictví, stravování v zaměstnání zdarma, ve státních bytech se neplatí nájem aj.). Tyto výhody jsou ovšem problematické vzhledem k tomu, že v zemi fungují dvě měny, které dávají vlastníkům té kvalitnější nezanedbatelné výhody. Navíc na potraviny stále platí *lístkový prodej* omezeného množství základních a velmi levných potravin. Na trhu jsou k dispozici volně dostupné, ovšem o dost dražší potraviny bez lístkového systému.

9.9.5 Regionální diference

Jedinou *jádrovou oblast* země představuje metropole *Havana* (cca 2,2 mil. obyvatel). Město se svým půdorysem skládá z historického jádra (Habana Vieja – kulturní dědictví UNESCO), kde je řada budov po letech chátrání opravována. Na ní navazují části staré Havany, které jsou ve velmi špatném stavebním stavu. Město leží v zátocě na pobřeží teplého moře a podél pobřeží i do vnitrozemí byla vystavěna velká sídliště mnohaposchodových domů, většinou financovaná státem nebo družstevníky. V Havaně fungoval slušný dopravní systém, dnes jsou v městské i meziměstské dopravě velké problémy (neudržování kolejí, vedení aj.). Důležitou roli hraje cestovní ruch; každoročně město navštíví 1 milion zahraničních turistů.